

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

De functie van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw

Een quickscan naar de functie in de huidige vorm en marktsituatie

H.A.B. (Harold) van der Meulen
G.S. (Gabe) Venema
R.W. (Ruud) van der Meer

Projectcode 40247

Maart 2006

Rapport 6.06.05

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

De functie van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw; Een quickscan naar de functie in de huidige vorm en marktsituatie

Meulen, H.A.B. van der, G.S. Venema en R.W. van der Meer

Den Haag, LEI, 2006

Rapport 6.06.05; ISBN 90-8615-062-4; Prijs €16,25 (inclusief 6% BTW)

68 p., fig., tab., bijl.

Dit onderzoek beschrijft in een quickscan de functie van het instrument Borgstellingsfonds voor de Landbouw (BF) in de huidige vorm en marktsituatie voor de agrarische ondernemers. Hierbij is rekening gehouden met de algemene trends in de voor BF belangrijke sectoren, het huidige besluit BF, indicatoren die inzicht geven in het belang van het instrument, het financieringsbeleid van banken en de rol van BF en het idee om BF mogelijk te gebruiken voor het stimuleren van innovaties. De beschrijving is gebaseerd op gegevens uit het Bedrijven-Informatienet van het LEI, gegevens van de Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw en interviews met deskundigen uit de bancaire praktijk.

By means of a quickscan, this research describes the role of the Agricultural Loan Guarantee Fund (*BF*) instrument for agricultural entrepreneurs in its current form and within the current market situation. In this, account was taken of the general trends in the sectors that are important for the *BF*, the current *BF* decree, indications providing insight into the importance of the instrument, the financing policy of banks and the role of the *BF*, and the idea of possibly using the *BF* to stimulate innovation. The description is based on data from LEI's Farm Accountancy Data Network, data from the Agricultural Loan Guarantee Fund foundation, and interviews with experts from banking practice.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	13
1. Inleiding	17
1.1 Aanleiding en probleemstelling	17
1.2 Doelstelling	18
1.3 Te verwachten resultaten	18
1.4 Leeswijzer	18
2. Ontwikkelingen binnen de land- en tuinbouw (1990-2004)	20
2.1 Inleiding	20
2.2 Totale land- en tuinbouw	20
2.3 Belangrijke sectoren voor het Borgstellingsfonds	21
2.3.1 Glastuinbouw	22
2.3.2 Varkenshouderij	23
2.3.3 Pluimveehouderij	24
2.3.4 Melkveehouderij	25
2.4 Resultaten	27
3. Borgstellingsfonds in de land- en tuinbouw en een vergelijking met het Midden- en Klein Bedrijf	28
3.1 Inleiding	28
3.2 Geschiedenis en ontwikkeling	28
3.3 Het Besluit borgstelling MKB-kredieten	33
3.3.1 Beschrijving	33
3.3.2 Gebruik van de borgstellingsregeling	34
3.4 Vergelijking tussen BF, BF+ en BBMKB	35
3.5 Mogelijke rol van het instrument Borgstellingsfonds bij innovaties	37
4. Kengetallen en ontwikkelingen Borgstellingsfonds	39
4.1 Inleiding	39
4.2 Kenmerken verleende borgstellingen	39
4.3 Verleende borgstellingen per sector	41
4.4 Financieringssituatie	42
4.5 Verliesdeclaraties	43
4.6 Resultaten	44

	Blz.
5. Financieringsbeleid van banken en rol Borgstellingsfonds	46
5.1 Inleiding	46
5.2 Financieringsbeleid banken	46
5.3 Algemene ontwikkelingen rond investeringen en financiering van agrarische bedrijven	48
5.4 Functioneren van het instrument Borgstellingsfonds in de financiering	49
5.5 Kenmerken van de huidige doelgroep, effecten en toekomstige belang van het Borgstellingsfonds	53
6. Conclusies en aanbevelingen	56
Literatuur	61
Bijlagen	
1. Bedrijven-Informatienet	63
2. Ervaringen van ondernemers en banken met de BBMKB-regeling	64
3. Geïnterviewde personen bij de banken	66
4. Vragenlijst gesprek banken	67

Woord vooraf

Het Borgstellingsfonds voor de Landbouw (BF) is in 1951 door de overheid opgericht met als doel de ontwikkeling van de land- en tuinbouw te bevorderen. Het Borgstellingsfonds verleent garantie aan ondernemers op financiering voor de stichting, overname, verbetering of instandhouding van landbouwbedrijven. Het BF heeft vanaf 1 januari 2004, ingegeven door het streven naar zelffinanciering van het fonds en de wens om financiële risico's voor het fonds en de Staat beheersbaar te houden, een aantal wijzigingen ondergaan. De belangrijkste aanpassingen zijn de invoering van een jaarlijks budget aan verleende borgstellingen (garantieplafonds) en het vastleggen van een minimum- en maximumborgstellingsbedrag. Deze ontwikkelingen gaan in tegen de bestaande trend van schaalvergroting en innovatie in de land- en tuinbouw. Realisatie hiervan vereist juist steeds hogere investeringsbedragen. Deze ontwikkelingen hebben bij het bestuur van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw tot de vraag geleid welke functie het instrument Borgstellingsfonds in de huidige vorm en marktsituatie heeft voor de agrarische ondernemers.

Het onderzoek is uitgevoerd door een projectteam van onderzoekers van de afdelingen Plant en Dier van het LEI. Een woord van dank gaat uit naar Roelf Gravemeijer (LNV-Directie Landbouw) en Bernd Feenstra (LNV-Dienst Regelingen) die het onderzoek hebben begeleid. Ook de medewerkers van banken willen we bedanken voor de medewerking aan de interviews die waardevolle informatie hebben opgeleverd. Daarnaast gaat de dank uit naar medewerkers van het Ministerie van Economische Zaken en Senter Novem die ons waardevolle input hebben gegeven over de werking van het Borgstellingsfonds in het MKB.

Deze studie is gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit als onderdeel van het LNV beleidsondersteunende onderzoeksprogramma 433 'Ondernemerschap'. De projectleiding was in handen van Harold van der Meulen.

Dr. J.C. Blom
Algemeen Directeur LEI B.V.

Samenvatting

Het Borgstellingsfonds voor de Landbouw (BF) is in 1951 door de overheid opgericht met als doel de ontwikkeling van de land- en tuinbouw te bevorderen. Het Borgstellingsfonds verleent garantie aan ondernemers op financiering voor de stichting, overname, verbetering of instandhouding van landbouwbedrijven. Het is een financieringsinstrument dat aan de banken de mogelijkheid biedt om een lening aan ondernemers te verstrekken onder de garantie dat de rente en aflossing wordt terugbetaald.

Het BF heeft vanaf 1 januari 2004, ingegeven door het streven naar zelffinanciering van het fonds en de wens om financiële risico's voor het fonds en de Staat beheersbaar te houden, een aantal wijzigingen ondergaan. De belangrijkste aanpassingen zijn de invoering van een jaarlijks budget aan verleende borgstellingen (garantieplafonds) en het vastleggen van een minimum en maximumborgstellingsbedrag. Deze ontwikkelingen gaan in tegen de bestaande trend van schaalvergroting in de land- en tuinbouw.

De doelstelling van dit onderzoek is in een quickscan antwoord te geven op de vraag van het bestuur van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw welke functie het instrument Borgstellingsfonds in de huidige vorm en marktsituatie heeft voor de agrarische ondernemers. Bij de beantwoording van deze vraag is rekening gehouden met de algemene trends in de voor BF belangrijke sectoren, het huidige besluit BF, indicatoren die inzicht geven in het belang van het instrument, het financieringsbeleid van banken, en het idee om BF mogelijk te gebruiken voor het stimuleren van innovaties.

Het beschikbaar stellen van minder budget aan verleende borgstellingen staat haaks op het ontwikkelingsproces rondom schaalvergroting, modernisering en innovaties die de land- en tuinbouwsectoren doormaken. In de periode 1990-2004 is het aantal land- en tuinbouwbedrijven met meer dan een derde teruggelopen tot 84.000. Tegelijkertijd zijn de overgebleven bedrijven sterk in omvang gegroeid. Het gemiddelde aantal Nederlandse grootte eenheden (nge) per bedrijf steeg van 50 naar 86. Deze schaalvergroting ging gepaard met forse bedrijfsinvesteringen. In totaal wordt door de primaire land- en tuinbouwbedrijven structureel jaarlijks tussen de 4 en 5 miljard euro geïnvesteerd. De komende jaren zal voor het realiseren van schaalvergroting en andere strategieën, in toenemende mate beroep op banken worden gedaan om bedrijfsinvesteringen te financieren. De teruglopende solvabiliteit hoeft daarbij veelal geen probleem te zijn omdat banken steeds meer op ondernemerschap en cashflow financieringen beoordelen. Wel zal de verdere schaalvergroting steeds grotere investeringsbedragen met zich meebrengen waardoor de kans toeneemt dat zekerheden tekortschieten. Mede met behulp van het Borgstellingsfonds is de laatste jaren jaarlijks bijna 500 miljoen aan investeringen in de land- en tuinbouw uitgevoerd, waarvan ruim 400 miljoen in de tuinbouw.

Bedrijven die gebruikmaken van het BF zijn belangrijk voor de ontwikkeling van de concurrentiepositie van de Nederlandse land- en tuinbouw. Het zijn moderne ondernemers die gezien economische resultaten kunnen anticiperen op wensen vanuit de markt en maatschappij. Vanaf het jaar 2000 is het bedrag dat jaarlijks aan borgstelling is verleend in de

land- en tuinbouw ongeveer 100 miljoen euro. In 2004 lag dit bedrag op 53 miljoen euro als gevolg van de ingevoerde budgetten. Het aantal agrarische bedrijven dat gebruikmaakt van borgstelling laat sinds 2000 een dalende lijn zien. Dit betekent dat het bedrag per bedrijf waarvoor borgstelling wordt verleend oploopt. Het merendeel van de verleende borgstellingen dient voor financiering van uitbreiding en modernisering van een bestaand bedrijf. Daarnaast maakt BF ook bedrijfsovernames binnen en buiten familieband mogelijk. Het mogelijk maken van bedrijfsovernames is belangrijk voor de structuur van de sector, waarin jonge ondernemers economisch perspectief worden geboden. Zeker in een tijd van snel stijgende kapitaalbehoefte per bedrijf en een verdere verzakelijking van het overnameproces.

Het BF is vooral belangrijk voor de bedrijven die zich in de middengroep bevinden en zich met (grote) stappen verder willen doorontwikkelen. Het betreft dan de bedrijven met goede ondernemers, voldoende toekomstige kasstroom, maar met een tekort aan beschikbare zekerheden. De rol van het BF is vooral een bijdrage leveren aan een gezonde financieringsstructuur van een bedrijf waarbij er ook ruimte is om in de toekomst door te kunnen investeren. De ondernemer kan zodoende blijven inspringen op nieuwe innovaties en bedrijfsaanpassingen die nodig zijn door ontwikkelingen in de omgeving van het bedrijf. Ook biedt een gezonde financiële structuur meer mogelijkheden tot tijdelijke bijfinanciering, vooral relevant in sectoren met pieken en dalen. Grotere bedrijven in voornamelijk de glastuinbouw doen steeds minder een beroep op BF. Enerzijds omdat men geen hoofdelijke aansprakelijkheid accepteert en daardoor voor BF en BF+ is uitgesloten. Anderzijds ligt bij de heel grote bedrijven de nadruk op vertrouwen in de toekomstige hoogte van de kasstroom en is door de maximering van het BF bedrag, de BF garantie niet in verhouding met de totale financiering.

Het BF heeft zich sinds de invoering bewezen als een efficiënt en relatief goedkoop financieringsinstrument met een grote reikwijdte. Het aandeel van de verliesdeclaraties uitgedrukt in de uitstaande verplichtingen komt over de laatste 15 jaar uit op een gemiddeld percentage van 0,6. In de glastuinbouw wordt BF gezien als een belangrijke motor achter de schaalvergroting (de vliegwielfunctie van het instrument wordt vanuit de sector geroemd). Het fonds wordt ook gezien als een belangrijke aanjager van innovaties in de land- en tuinbouw. Bij ruim 10% van alle investeringen in de land- en tuinbouw is het Borgstellingsfonds betrokken. In de sectoren glastuinbouw en intensieve veehouderij, die veel gebruikmaken van het BF, ligt dit percentage aanzienlijk hoger.

Minder bedrijven, met name in de glastuinbouw, kunnen vanaf 2004 gebruikmaken van het Borgstellingsfonds. In het bijzonder voor bedrijven met grote investeringen kan dat een probleem zijn, indien bij een geringere bijdrage van BF er vanuit de bank te weinig vertrouwen naar de ondernemer is. Zonder borgstelling worden vooral innovaties lastiger om te financieren gezien het risico wat banken daarbij lopen. Een verantwoorde financiering blijft voor banken een kwestie van het zoeken naar evenwicht: bij het bieden van minder zekerheden zal er meer vertrouwen en inzicht moeten zijn in de toekomstige kasstroom.

Als gevolg van de invoering van een maximumborgstellingbedrag hebben de banken wel meer geld in de financiering gestoken waarvoor zij zelf risico dragen (deels blanco financieringen, veelal bij uitstekende cashflows). Blanco financiering wordt alleen verstrekt wanneer er veel vertrouwen in het continuïteitsperspectief van het bedrijf is. Daarnaast

heeft er bij banken, gerelateerd aan de aanpassing in de Regeling BF en BF+, productontwikkeling plaatsgevonden. Hierbij hebben de banken onder andere geanticipeerd op de mogelijkheid om bij BF+ op achtergestelde leningen borgstelling te verlenen. De banken zullen naar verwachting een deel van de invulling, dat voorheen voor rekening van BF kwam, op zich nemen. Echter wanneer de banken met hun eigen producten een te fors risico lopen zullen zij eigen grenzen aan hun budgetten gaan stellen. Dit kan een rem op de schaalvergroting en innovatieprocessen binnen de sector tot gevolg hebben.

Op grond van deze quickscan studie kan worden geconcludeerd dat het instrument Borgstellingsfonds goed past in de huidige rol van de overheid rondom innovatie en financiering. Het sluit aan bij de beleidsdoelstelling 'het streven naar een concurrerende en duurzaam producerende agrarische sector'. Het is een faciliterend instrument dat aan sluit bij het 'zorgen dat' principe van het Ministerie van LNV. Wel is er vanuit de markt grote behoefte dat het beleid, mede gezien de veranderingen vanaf 2004, er voor zorgt dat ambitie met het instrument en beschikbare budget met elkaar in evenwicht zijn en er kritisch gekeken moet worden naar de procedurele kant.

Aanbevelingen

Als vervolg op deze quickscan studie wordt een integrale beleidsevaluatie naar het instrument Borgstellingsfonds aanbevolen (in overeenstemming met de beleidsevaluatie Besluit Borgstelling MKB-kredieten (BBMKB)). Aangezien de kapitaalsintensieve sectoren in de land- en tuinbouw steeds meer gelijkenissen beginnen te vertonen met het MKB, is het BBMKB in deze studie kort in kaart gebracht. Het BBMKB werkt al jaren met een maximumbudget (garantieplafond) en maximumborgstellingsbedrag. In de voorgestelde integrale beleidsevaluatie kunnen alle facetten op het gebied van de (huidige) voorwaarden, werking en uitvoering de revue passeren. Eveneens verdient het aanbeveling vanuit beleid de mogelijkheden van het BF-instrument mee te nemen bij de overwegingen rondom toekomstige besteding van innovatiegelden. Om de verworven concurrentiepositie van de Nederlandse land- en tuinbouw te behouden dan wel uit te breiden zijn innovatietrajecten nodig. Nader onderzoek kan inzage geven of het Borgstellingsfonds hiervoor uitgebreid dient te worden dan wel een nieuw garantiefonds moet worden opgericht.

Summary

The role of the Agricultural Loan Guarantee Fund; A quick scan of its function in its current form and within the current market situation

The Agricultural Loan Guarantee Fund (*BF*) was established in 1951 by the government with the objective of promoting the development of agriculture and horticulture. The Agricultural Loan Guarantee Fund offers entrepreneurs surety for financing the establishment, takeover, improvement or preservation of agricultural holdings. It is a financing instrument that offers the banks the possibility of providing entrepreneurs with a loan under the guarantee that the interest payments and the loan repayments will be made.

Prompted by the fund's objective of being able to finance itself and the desire to keep the financial risks manageable for the fund and the state, the *BF* has undergone a number of changes effective as of 1 January 2004. The most important changes are the introduction of an annual budget for sureties provided (guarantee ceilings) and the setting of a minimum and maximum surety sum. These developments are contrary to the existing trend of increases in scale in agriculture and horticulture.

The objective of this research is, by means of a quick scan, to answer the question of the Board of the Agricultural Loan Guarantee Fund regarding the function of the Loan Guarantee Fund instrument for agricultural entrepreneurs in its current form and within the current market situation. In answering this question, account was taken of the general trends in the sectors that are important for the *BF*, the current *BF* decree, indications providing insight into the importance of the instrument, the financing policy of banks, and the idea of possibly using the *BF* to stimulate innovation.

Making a reduced budget available for provided sureties is at odds with the development process surrounding increases in scale, modernisation and innovations that the agricultural and horticultural sectors are going through. In the period from 1990 to 2004, the number of agricultural holdings declined by more than a third to 84,000 agricultural and horticultural holdings. At the same time, the remaining holdings grew strongly in size. The average number of Dutch size units (DSUs) per holding increased from 50 to 86. This increase in scale was coupled with major business investments. In total, between four and five billion euros were invested in a structural manner by the primary agricultural and horticultural holdings each year. In the coming years, appeals will increasingly be made to banks to finance business investments in order to achieve increases in scale and to fulfil other strategies. In general, the declining solvency does not necessarily have to form an obstacle to this, as banks are increasingly making assessments based on entrepreneurship and cash flow financing. However, the further increases in scale will be accompanied by increasingly large investment sums, thus increasing the chances that surely will fall short. Partly with help from the Agricultural Loan Guarantee Fund, almost 500 million euros have been invested in agriculture and horticulture every year over the past few years, over 400 million of which have been in horticulture.

Holdings making use of the Agricultural Loan Guarantee Fund are important for the development of the competitiveness of Dutch agriculture and horticulture. They are modern entrepreneurs who - in view of their economic results - are able to respond to demands made by the market and society. Since the year 2000, the amount that has been provided as surety each year in the agricultural and horticultural sector is approximately 100 million euros. In 2004, this amount was 53 million euros as a consequence of the budgets that were introduced. The number of agricultural holdings making use of the sureties has been declining since 2000. This means that the amount per holding to which surety has been provided has increased. The majority of the sureties provided were for the purposes of financing the expansion and modernisation of an existing holding. In addition, the Agricultural Loan Guarantee Fund also makes takeovers possible, both within families and externally. The facilitation of takeovers is important for the structure of the sector, in which young entrepreneurs are offered economic prospects, particularly in a time of rapidly rising capital requirements per holding and the further professionalisation of the takeover process.

The Agricultural Loan Guarantee Fund is particularly important for the holdings in the middle group that want to continue their development at a faster rate. These are the holdings with good entrepreneurs and an adequate future cash flow but with a shortage of available collateral. The role of the Agricultural Loan Guarantee Fund is chiefly to make a contribution to a healthy financing structure for a holding in which there is also scope for further investments in the future. The entrepreneur can continue to pick up on new innovations and necessary business modifications through developments in the environment of the holding. A healthy financial structure also offers greater opportunities for temporary additional financing, which is particularly relevant in sectors characterised by peaks and troughs. Larger holdings, primarily in horticulture, are making less and less use of the Agricultural Loan Guarantee Fund, on the one hand because they do not accept several responsibility and are therefore excluded from the *BF* and the *BF+* (Agricultural Loan Guarantee Fund Plus), and on the other hand because the emphasis within the very large holdings is on confidence in the future level of the cash flow and, due to the fixing of the upper limit of the *BF*, the *BF* guarantee is not proportional to the total financing.

Since its introduction, the *BF* has proved itself as an efficient and relatively inexpensive financing instrument with a broad scope. The share of the loss declarations expressed in the outstanding obligations for the last 15 years works out as an average of 0.6%. In greenhouse horticulture, the Agricultural Loan Guarantee Fund is viewed as an important motor behind increases in scale (the flywheel of the instrument is praised by the sector). The fund is also seen as an important booster of innovations in agriculture and horticulture. The Agricultural Loan Guarantee Fund is involved in over 10% of all investments in agriculture and horticulture. In the greenhouse horticulture and intensive livestock farming sectors, which make a lot of use of the Agricultural Loan Guarantee Fund, this percentage is considerably higher.

In greenhouse horticulture in particular, fewer holdings will be able to make use of the Agricultural Loan Guarantee Fund as of 2004. This could be particularly problematic for holdings with large investments if the banks have insufficient confidence in the entrepreneur in cases of a reduced contribution from the Agricultural Loan Guarantee Fund. Without a guarantee, innovations in particular will become trickier to finance due to the

risks that banks would then have to take. For banks, responsible financing remains a question of finding a balance: if less security is offered, there will need to be greater confidence in and insight into the future cash flow.

As a consequence of the introduction of a maximum guarantee sum, the banks have put more money into financing, thus bearing a greater risk themselves (partly unsecured financing, particularly in cases of excellent cash flows). Unsecured financing is only provided when there is great confidence in the continuity prospects of the holding. In addition, product development has taken place within banks, related to the modification of the *BF* and *BF+* scheme. Amongst other things, the banks have responded to the possibility of providing guarantees on subordinated loans within *BF+*. The banks are expected to take on part of the interpretation themselves (that part having previously been at the expense of the Agricultural Loan Guarantee Fund). However, if the banks run too great a risk with their own products, they will set their own limits to their budgets. This can result in restrictions on scale increases and on the innovation processes within the sector.

On the grounds of this quick scan, the conclusion can be drawn that the Agricultural Loan Guarantee Fund instrument fits in well with the current role of the government with regard to innovation and financing. It links up with the policy objective of 'striving for a competitive and sustainably-producing agricultural sector.' It is a facilitating instrument that connects up with the 'ensuring' principle of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality. Partly in view of the changes since 2004, there is however a great need expressed by the market for policy that ensures that ambition, the/with the instrument and the available budget are in balance with each other, and that the procedural side should be examined critically.

Recommendations

As a follow up to this quick scan study, an integrated policy evaluation of the Agricultural Loan Guarantee Fund instrument is recommended (in accordance with the policy evaluation known as the *BBMKB* (*Besluit Borgstelling MKB-kredieten*, the decree on guarantees for SME credits). Since the capital-intensive sectors in agriculture and horticulture are starting to show more and more similarities with SMEs, the *BBMKB* has been mapped out briefly in this study. The *BBMKB* has worked with a maximum budget (guarantee ceiling) and a maximum guarantee sum for several years. All facets in the field of the current and future conditions, the effects and the implementation will be looked at in the proposed integrated policy evaluation. A further policy-related recommendation is to include the possibilities offered by the *BF* instrument in the considerations concerning the future spending of innovation funds. Innovation routes are necessary in order to maintain or further develop the competitiveness of Dutch agriculture and horticulture that has been achieved to date. Further research could provide insight into whether the Agricultural Loan Guarantee Fund need to be expanded in order to achieve this or if a new guarantee fund needs to be set up.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en probleemstelling

Het Borgstellingsfonds voor de Landbouw is in 1951 door de overheid opgericht met als doel de ontwikkeling van de landbouw- en tuinbouw te bevorderen. Het Borgstellingsfonds verleent garantie aan ondernemers op financiering voor de stichting, overname, verbetering of instandhouding van landbouwbedrijven. Het fonds maakt investeringen mogelijk die zonder borgstelling niet te financieren zijn vanwege onvoldoende zekerheden. Zo draagt het fonds bij aan de ontwikkelingen van de land- en tuinbouw. Duizenden agrarische ondernemers hebben in de loop der jaren een beroep op het fonds gedaan.

Schaalvergroting, modernisering en innovatie vergen grote investeringen. Financiering hiervan vindt in eerste instantie plaats door banken. Het Borgstellingsfonds komt in beeld als er sprake is van onvoldoende zekerheden, maar positieve rendementsverwachtingen en ondernemerskwaliteit duidelijk aanwezig zijn. Het is een financieringsinstrument dat aan banken de mogelijkheid geeft om een lening aan ondernemers te verstrekken onder de garantie dat de rente en aflossing wordt terugbetaald. Het biedt daarmee financiële instellingen zekerheid.

Het Borgstellingfonds voor de Landbouw heeft vanaf 1 januari 2004 een aantal wijzigingen ondergaan. Zo is de bestaande borgstellingregeling aangepast en is Borgstellingsfonds-plus (BF+) ingevoerd. Het doel van BF+ is om vernieuwing in en de herstructurering van primaire agrarische sectoren te bevorderen. De regeling richt zich met name op bedrijven die verder gaan dan de wettelijke eisen op het gebied van milieu, diergezondheid en dierwelzijn. Op dit moment is BF+ alleen voor de glastuinbouw opengesteld. De belangrijkste aanpassingen voor BF+ en BF, ingegeven door het streven naar zelffinanciering van het fonds en de wens om financiële risico's voor het fonds en de Staat beheersbaar te houden, zijn:

- de invoering van een jaarlijks budget aan verleende borgstellingen (garantieplafonds) van respectievelijk 25 miljoen euro bij BF+ en 31 miljoen euro bij BF in 2005¹;
- het vastleggen van een minimum- en maximumborgstellingsbedrag van respectievelijk 90.000 en 1.200.000 euro voor BF+, 90.000 en 450.000 euro voor BF en 90.000 en 1.200.000 euro voor jonge agrariërs.
- verhoging van de garantieprovisie van 1 naar 3% voor zowel BF als BF+. Voor jonge agrariërs één procent garantieprovisie bij BF.

Deze ontwikkelingen gaan in tegen de bestaande trend van schaalvergroting in de land- en tuinbouw. Gezien de trend van schaalvergroting zijn juist steeds hogere bedragen nodig voor de financiering van investeringen. De laatste jaren, tot 2004, werden er borgstellingen verleend voor een totaal bedrag van rond de 100 miljoen euro per jaar.

¹ Vanwege het bereiken van de garantieplafonds voor de zomer van 2005 is in september 2005 besloten de garantieplafonds voor 2005 te verhogen naar 55 miljoen euro bij BF+ en 61 miljoen euro bij BF.

Naar het zich laat aanzien worden grote investeringen nu niet of zonder borgstelling door de banken gefinancierd. Deze ontwikkelingen leiden tot de vraag welke functie het instrument Borgstellingsfonds in de huidige vorm en in de huidige marktsituatie heeft. Vragen die hierbij naar voren komen zijn:

- Is het van belang om voor 'kleine' investeringen nog een borgstellingsfaciliteit te behouden?
- Worden hiermee ontwikkelingen gediend die wenselijk zijn?
- Zullen banken ook dergelijke investeringen zonder borgstelling financieren?
- Wat is de economische impact van het instrument?'

1.2 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is in een quickscan antwoord te geven op de vraag van het bestuur van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw welke functie het instrument Borgstellingsfonds in de huidige vorm en marktsituatie heeft voor de agrarische ondernemers. Bij de beantwoording van deze vraag zal rekening moeten worden gehouden met een aantal belangrijke factoren:

- de huidige situatie van de land- en tuinbouw (oog voor de algemene trends in de voor het BF belangrijke sectoren);
- het huidige besluit BF (aandacht voor de doelstellingen, eisen en beperkingen en de voordelen voor ondernemers);
- het financieringsbeleid van de banken (inbreng van de banken noodzakelijk);
- de bestaande financieringsinstrumenten waar ondernemers een beroep op kunnen doen;
- het idee om het BF wellicht te gebruiken voor stimuleren van innovaties.

1.3 Te verwachten resultaten

Een te verwachten resultaat is een rapport waarin beschreven wordt welke functie het instrument Borgstellingsfonds voor de agrarische ondernemers in de huidige situatie van de land- en tuinbouw heeft. Daarbij wordt ook inzicht gegeven welke rol het instrument Borgstellingsfonds heeft bij het stimuleren van innovaties. De resultaten van deze quickscan dienen als input voor het bestuur van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw om toekomstig beleid op te maken. Daarnaast draagt deze studie bij aan ruimere bekendheid geven aan de werking van het instrument.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt stilgestaan bij de huidige situatie in de land- en tuinbouw. Hoofdstuk 3 gaat in op het besluit BF en het besluit borgstelling in het MKB. In hoofdstuk 4 wordt gekeken welke indicatoren inzicht geven in het belang van het instrument vanuit verschillende invalshoeken. Hoofdstuk 5 besteedt aandacht aan het financieringsbeleid van banken

en de rol van het Borgstellingsfonds. Het rapport wordt in hoofdstuk 6 afgesloten met conclusies en aanbevelingen.

2. Ontwikkelingen binnen de land- en tuinbouw (1990-2004)

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van relevante ontwikkelingen van de Nederlandse land- en tuinbouw in kader van het Borgstellingsfonds in de periode 1990-2004. Het eerste deel is een overzicht voor de totale Nederlandse land- en tuinbouw. Daarna wordt er verder in detail gekeken naar diverse sectoren die veel gebruikmaken van het Borgstellingsfonds. Bij de beschrijving wordt deels gebruikgemaakt van data uit het Bedrijven-Informatienet van het LEI. Vanwege gewijzigde vastlegging van data kunnen er vanaf 2000 trendbreuken ontstaan, zie voor meer uitleg bijlage 1.

2.2 Totale land- en tuinbouw

Het aantal bedrijven in de land- en tuinbouw neemt jaarlijks af. In 1990 waren er nog ruim 120.000 bedrijven in Nederland. Anno 2004 is dat aantal afgenomen tot onder de 84.000 (tabel 2.1). Dit betekent dat in 14 jaar tijd meer dan eenderde van de bedrijven is afgehaakt. De resterende bedrijven zijn in areaal flink gegroeid, want de hoeveelheid cultuurgrond is in dezelfde periode naar verhouding veel minder gedaald. Het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf had in 1990 de beschikking over 16 ha, tegenwoordig is dit 23 ha. Er heeft dus een forse schaalvergroting plaatsgevonden in de land- en tuinbouw. Niet alleen het areaal per bedrijf is gegroeid ook de intensiteit van de bedrijfsactiviteiten is gegroeid. Dit is af te leiden uit de toename van de hoeveelheid Nederlandse grootte-eenheden (nge) per bedrijf. Het aantal nge's per bedrijf is gestegen van 50 tot 86 in de periode van 1990 tot 2004.

Tabel 2.1 Aantal land- en tuinbouwbedrijven, areaal cultuurgrond (ha) in Nederland en intensiteit (nge), 1990-2004

	1990	1995	2000	2004
Aantal bedrijven	124.900	113.320	97.480	83.890
Cultuurgrond	2.005.600	1.965.310	1.955.520	1.928.110
Nge/bedrijf	50	70	80	86

Bron: CBS Landbouwtelling.

Met de cijfers uit het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet) kunnen financiële kengetallen voor de totale land- en tuinbouw bepaald worden. In de landbouw bedraagt de solvabiliteit gemiddeld ruim 70% (tabel 2.2). De beschikbare middelen voor investeringen bestaan vooral uit eigen middelen (besparingen en afschrijvingen). In de periode 1995 - 1999 was er gemiddeld 39.000 euro per jaar aan eigen

middelen beschikbaar. De gemiddelde investeringen zijn in de loop der tijd toegenomen tot boven de 40.000 euro per bedrijf (tabel 2.2). Het vermogen uitgedrukt per hectare cultuurgrond ligt in de landbouw op ruim 30.000 euro.

In de tuinbouw ligt de solvabiliteit gemiddeld lager dan in de landbouw, namelijk rond de 60%. Ook in de tuinbouwsectoren nemen de investeringen per bedrijf toe. De beschikbaarheid van eigen middelen is hier eveneens hoger dan van vreemde middelen. Het vermogen per hectare cultuurgrond is een veelvoud van dat in de landbouw. Dit komt vooral door de invloed van de glastuinbouwbedrijven.

Tabel 2.2 Financiële kengetallen land- en tuinbouw in euro's gemiddeld per bedrijf, per jaar, periode 1990-1999

	Landbouw		Tuinbouw	
	1990 - 1994	1995 - 1999	1990 - 1994	1995 - 1999
Totaal eigen middelen beschikbaar	31.864	38.508	55.561	63.965
Totaal vreemde middelen beschikbaar	21.491	33.180	36.312	47.928
Bruto investering vaste activa bedrijf	33.271	42.719	55.007	61.297
Eigen vermogen/ha cultuurgrond	19.144	22.218	92.535	104.799
Balanstotaal/ha cultuurgrond	26.093	30.838	151.634	166.800
Solvabiliteit (%)	73	72	61	63

Bron: Informatienet.

Het totale bedrag aan investeringen in de land- en tuinbouw bedroeg in 2003 circa 4,7 miljard (tabel 2.3). Het hoogste niveau aan investeringen werd tot op heden bereikt in 1999 en 2000. De daling wordt veroorzaakt door een lager bedrag aan investeringen in grond.

Tabel 2.3 Totaal bedrag aan investeringen in miljoenen euro's in de land- en tuinbouw naar categorie, periode 1995-2003

	1995	1999	2000 a)	2001	2002	2003
Totaal	3.540	5.470	5.460	4.710	4.552	4.741
w.v.:						
Grond	720	1.430	2.090	1.130	765	494
Gebouwen/glasopstanden	760	1.320	1.150	710	1.082	1.406
Machines/installaties	920	1.140	1.000	1.330	1.093	1.277

a) Schatting.

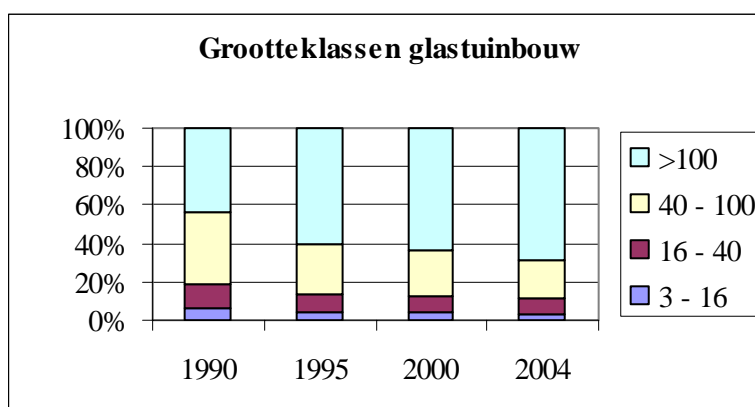
Bron: Informatienet.

2.3 Belangrijkste sectoren voor het Borgstellingsfonds

In onderstaande paragrafen zal nader worden ingegaan op de sectoren die het meeste gebruikmaken van het Borgstellingsfonds. Dit zijn de glastuinbouw, de varkenshouderij, pluimveehouderij en de melkveehouderij.

2.3.1 Glastuinbouw

In 1990 was ongeveer de helft van de glastuinbouwbedrijven groter dan 100 nge (figuur 2.1). Gedurende de jaren negentig is de groep van grote bedrijven steeds groter geworden. In 2004 was 70% van de bedrijven al groter dan 100 nge. Het aantal bedrijven kleiner dan 40 nge is in beperkte mate afgenomen. De groei is vooral gerealiseerd door de bedrijven in de grootteklasse van 40-100 nge.

Figuur 2.1 Bedrijfsomvang in de glastuinbouw (gemeten in nge's), periode 1990-2004
Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking LEI.

De investeringen per bedrijf zijn in de loop der jaren toegenomen. In de jaren 2001-2003 werd er gemiddeld 115.000 euro per bedrijf geïnvesteerd. De hogere investeringen hangen mede samen met de betere resultaten van de bedrijven in die periode. De investeringen zijn in de glastuinbouw hoger dan gemiddeld in de tuinbouw. Het merendeel van de investeringen zijn voor glasopstanden en installaties (tabel 2.4).

Tabel 2.4 Investerings in de glastuinbouw gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode

Investerings	1990 - 1994	1995 - 1999	2001 - 2003
Investerings grond	3.800	7.300	8.200
Gebouwen en glasopstanden	15.400	22.700	31.400
Machines, werktuigen en installaties	32.100	35.900	66.700
Plantopstanden	8.400	8.200	1.700
Overige			6.800
<i>Bruto investeringen</i>	<i>59.700</i>	<i>74.100</i>	<i>115.000</i>
Rentabiliteit	93	98	98

Bron: Informatienet.

Het eigen vermogen bedraagt ruim 330.000 euro per hectare cultuurgrond en maakt daarmee voor meer dan 50% deel uit van het totale vermogen (tabel 2.5). De eigen middelen zijn gedurende de hele periode hoger geweest dan de vreemde middelen. De totale

balanswaarde van de bedrijven per hectare is toegenomen tot ruim een half miljoen euro. Uit deze cijfers blijkt duidelijk dat er sprake is van schaalvergroting in de glastuinbouwsector.

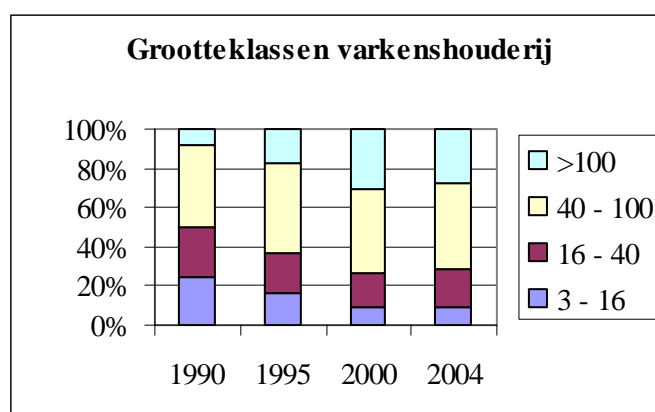
Tabel 2.5 Financiële kengetallen van glastuinbouwbedrijven gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode

Financiële kengetallen	1990-1994	1995-1999	2001- 2003
Totaal eigen middelen	61.100	76.500	79.700
Totaal vreemde middelen	9.400	22.200	35.600
Eigen vermogen/ha cultuurgrond	244.900	272.100	332.400
Balanstotaal/ha cultuurgrond	448.100	484.100	586.400
Solvabiliteit (%)	55	56	57
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	1,7	1,9	2,5

Bron: Informatienet.

2.3.2 Varkenshouderij

In de varkenshouderij is tot het jaar 2000 ook een duidelijke schaalvergroting zichtbaar (figuur 2.2). Daarna is deze ontwikkeling gestopt als gevolg van de varkenspest. In 2004 was ongeveer 30% van de bedrijven groter dan 100 nge.

Figuur 2.2 Bedrijfsomvang in de varkenshouderij (gemeten in nge's), periode 1990-2004

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking LEI.

De gemiddelde investeringen per bedrijf zijn in de periode 1990-1999 vrij constant gebleven (tabel 2.6). Bijna de helft van de aangewende middelen voor investeringen is gebruikt voor gebouwen. Ook werktuigen en installaties zijn grote posten waar bedrijven in investeren. De laatste jaren zijn de investeringen fors gedaald. De slechte resultaten van de bedrijven zijn hier mede de oorzaak van.

Tabel 2.6 *Investerings in de varkenshouderij gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode*

Investerings	1990-1994	1995-1999	2001-2003
Investerings grond	4.200	2.200	1.000
Gebouwen	17.900	19.800	15.200
Immateriële activa	1.700	7.800	-3.700
Werktuigen en installaties	10.400	11.500	4.000
Levende have en overige	1.400	1.900	3.300
Bruto investeringen	35.500	43.300	19.900
Rentabiliteit	90	89	82

Bron: Informatienet.

De solvabiliteit is behoorlijk gezakt en ligt nu onder de 50% terwijl deze in de periode 1990-1994 nog 65% bedroeg (tabel 2.7). Het aantal varkens dat gemiddeld in een jaar aanwezig is, is toegenomen tot bijna 1.000. Het eigen vermogen uitgedrukt per varken is stabiel, het totale vermogen is licht toegenomen.

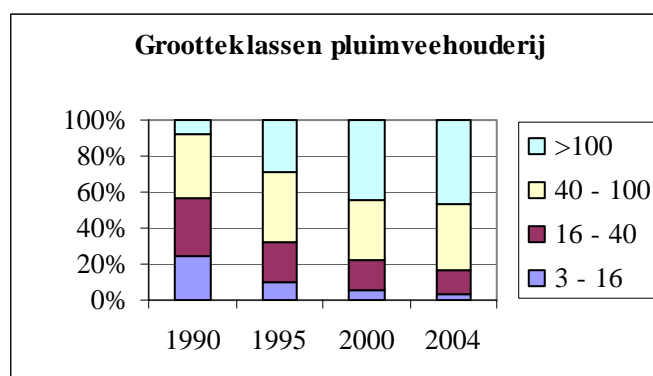
Tabel 2.7 *Financiële kengetallen van varkenshouderij gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode*

Financiële kengetallen	1990-1994	1995-1999	2001-2003
Totaal eigen middelen	26.700	33.300	21.000
Totaal vreemde middelen	15.800	15.100	900
Eigen vermogen/varken	600	700	600
Balanstotaal/varken	1.000	1.100	1.200
Solvabiliteit (%)	65	59	49
Aantal varkens	656	776	993

Bron: Informatienet.

2.3.3 Pluimveehouderij

Bij de pluimveehouderij is er vanaf 1990 een duidelijke schaalvergroting te zien. In 1990 was slechts 8% van de bedrijven groter dan 100 nge. In 2004 was dat al bijna de helft van het aantal bedrijven. Bedrijven kleiner dan 16 nge zijn nagenoeg verdwenen (figuur 2.3).

Figuur 2.3 *Bedrijfs grootte in de pluimveehouderij (gemeten in nge's), periode 1990-2004*

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking LEI.

De jaarlijkse investeringen in de pluimveehouderij zijn van gemiddeld bijna 50.000 euro per bedrijf in de periode 1990-1994 toegenomen tot ruim 60.000 euro in de periode daarna (tabel 2.8). In latere jaren zijn de investeringen weer iets afgenomen. Het overgrote deel van de investeringen is in gebouwen en werktuigen en installaties. In 2001-2003 waren de investeringen in levende have duidelijk hoger dan in andere jaren vanwege de vogelpest. De rentabiliteit was gemiddeld in de onderscheiden perioden stabiel, maar wel met sterke schommelingen tussen de jaren.

Tabel 2.8 *Investerings in de pluimveehouderij gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode*

Investerings	1990-1994	1995-1999	2001-2003
Investerings grond	3.000	2.100	700
Gebouwen	23.300	29.200	25.400
Immateriële activa	1.900	6.800	3.800
Werktuigen en installaties	19.600	22.900	10.600
Levende have en overige	1.600	500	4.500
<i>Bruto investeringen</i>	<i>49.400</i>	<i>61.400</i>	<i>56.000</i>
Rentabiliteit	95	94	96

Bron: Informatienet.

Het balanstotaal is in de loop van de jaren gestegen tot boven de 800.000 euro (tabel 2.9). Het eigen vermogen is echter achtergebleven, waardoor de solvabiliteit is gedaald tot 41%. Er zijn nog wel meer eigen middelen dan vreemde middelen beschikbaar.

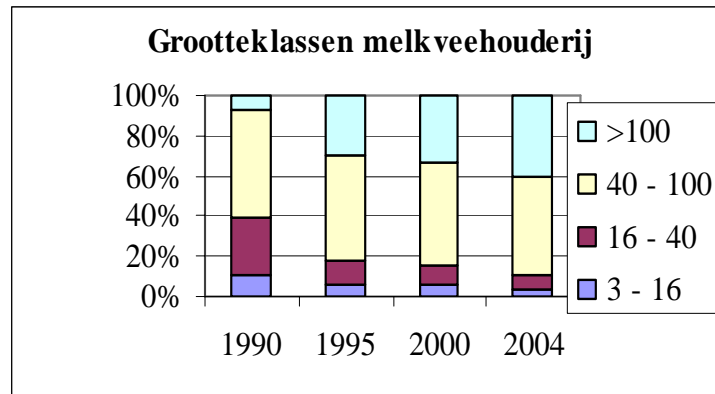
Tabel 2.9 *Financiële kengetallen van de pluimveehouderij gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode*

Financiële kengetallen	1990-1994	1995-1999	2001-2003
Totaal eigen middelen	38.200	41.400	32.800
Totaal vreemde middelen	15.700	28.600	17.300
Eigen vermogen	370.700	395.800	337.000
Balanstotaal	606.000	717.800	830.400
Solvabiliteit (%)	61	56	41

Bron: Informatienet.

2.3.4 Melkveehouderij

Ook bij de melkveehouderijbedrijven zijn de bedrijven groter dan 100 nge in de periode 1990-2004 fors in aantal toegenomen (figuur 2.4). Dit is vooral ten koste gegaan van de bedrijven kleiner dan 40 nge. Het aandeel bedrijven tussen 40 en 100 nge is vrij constant gebleven gedurende de jaren.

Figuur 2.4 Bedrijfsomvang in de melkveehouderij (gemeten in nge's), periode 1990-2004
Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking LEI.

Het investeringsniveau gemiddeld per bedrijf is licht stegen, ondanks een dalende rentabiliteit (tabel 2.10). De stijging van de investeringen wordt vooral veroorzaakt door toegenomen investeringen in immateriële activa (melkquotum). Ook de stijging van de investeringen in grond hangen samen met de aankopen van quotum.

Tabel 2.10 Investeringsniveau in de melkveehouderij gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode

Investeringsniveau	1990-1994	1995-1999	2001-2003
Investeringsniveau			
Investeringsniveau grond	8.500	10.700	3.500
Gebouwen	8.800	8.100	12.700
Immateriële activa	10.200	18.100	26.600
Werktuigen en installaties	8.100	8.700	12.800
Levende inventaris en overig	500	-300	8.100
<i>Bruto investeringen</i>	<i>36.100</i>	<i>45.200</i>	<i>63.600</i>
Rentabiliteit (%)	83	79	80

Bron: Informatienet.

De financiering van de investeringen vindt overwegend plaats met eigen middelen (tabel 2.11). Wel is er zowel absoluut als relatief een sterke toename zichtbaar van de benodigde vreemde middelen. De solvabiliteit is de laatste jaren sterk gedaald als gevolg van wijzigingen in de waardering van productiemiddelen. Het eigen vermogen per hectare cultuurgrond is wel toegenomen in de tijd.

Tabel 2.11 Financiële kengetallen van melkveehouderij gemiddeld per bedrijf (euro) per jaar per periode

Financiële kengetallen	1990-1994	1995-1999	2001-2003
Totaal eigen middelen	34.900	42.200	44.300
Totaal vreemde middelen	5.300	13.300	34.700
Eigen vermogen/ha cultuurgrond	20.100	22.700	37.700
Balanstotaal/ha cultuurgrond	27.200	30.800	56.300
Solvabiliteit (%)	74	74	67
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	30	32	39

Bron: Informatienet.

2.4 Resultaten

In de periode 1990-2004 is het aantal landbouwbedrijven met meer dan een derde teruggelopen tot 84.000 land- en tuinbouwbedrijven. Tegelijkertijd zijn de overgebleven bedrijven sterk in schaal gegroeid. Het gemiddelde aantal nge per bedrijf steeg van 50 naar 86. Deze schaalvergroting ging gepaard met forse bedrijfsinvesteringen. In totaal wordt door de primaire land- en tuinbouwbedrijven structureel jaarlijks tussen de 4 en 5 miljard euro geïnvesteerd.

De financiering van de investeringen heeft in de periode 1990-2004 in doorsnee niet geleid tot een forse terugloop van de solvabiliteit op bedrijven. Wel worden de investeringen in toenemende mate met vreemde middelen gefinancierd. Maar vooral door herwaardering van aanwezige activa wordt gemiddeld op de bedrijven nog ongeveer 63% van de activa met eigen vermogen gefinancierd. Dit percentage lag begin jaren negentig enkele procentpunten lager.

Bekijken we de voor dit onderzoek meegenomen sectoren (glastuinbouw, varkenshouderij, pluimveehouderij en melkveehouderij) dan zijn er wel een aantal verschillen. In de pluimveehouderij en de varkenshouderij is de solvabiliteit wel sterk gedaald en zijn de investeringen per bedrijf de laatste jaren niet meer gegroeid, vanwege de matige resultaten. In de kapitaalintensieve glastuinbouw is, ondanks een sterke schaalvergroting die voor een groot deel met eigen middelen is gefinancierd, de solvabiliteit nagenoeg gelijk gebleven. In de melkveehouderij zijn de hoge investeringen sinds 2001 relatief veel met vreemde middelen gefinancierd. In combinatie met een daling van de grondprijs is de solvabiliteit iets teruggelopen.

De komende jaren zal voor het realiseren van schaalvergroting en andere strategieën, in toenemende mate beroep op banken worden gedaan om bedrijfsinvesteringen te financieren. De teruglopende solvabiliteit hoeft daarbij veelal geen probleem te zijn omdat banken steeds meer op ondernemerschap en cashflow financieringen beoordelen (zie hoofdstuk 5). Wel zal de verdere schaalvergroting steeds grotere investeringsbedragen met zich meebrengen.

3. Borgstellingsfonds in de land- en tuinbouw en een vergelijking met het Midden- en Klein Bedrijf

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst ingegaan op de regeling Besluit Borgstellingsfonds voor de Landbouw. Er volgt een korte beschrijving van de geschiedenis en de ontwikkeling hiervan. Vervolgens wordt ingegaan op de wijzigingen die met ingang van 1 januari 2004 hebben plaatsgevonden en de meest recente ontwikkelingen in 2005. Hierbij wordt ook stilgestaan bij de rol van de overheid bij het stimuleren van innovaties en de mogelijke functie van het Borgstellingsfonds. De regeling vanaf 2004 is uitgangspunt voor deze studie naar de functie van het instrument Borgstellingsfonds.

Om inzicht te krijgen in wat er voor beleid nog meer mogelijk is op het gebied van borgstellingsfacaliteiten wordt er in dit hoofdstuk kort aandacht besteed aan het Besluit Borgstelling MKB-kredieten. Dit wordt mede gedaan omdat een kapitaalsintensieve sector zoals de glastuinbouw bij de financiering en beoordeling steeds meer gelijkenissen gaat vertonen met bedrijven uit het Midden- en Klein Bedrijf. Naast een korte beschrijving van de werking van dit instrument wordt ook op hoofdlijnen een vergelijking gemaakt naar overeenkomsten en verschillen met het Besluit Borgstellingsfonds voor de Landbouw.

3.2 Geschiedenis en ontwikkeling

De hoofddoelstelling van het landbouwbeleid in de jaren vijftig van de twintigste eeuw was het leveren van een zo groot mogelijke bijdrage van de landbouw aan de nationale productie en het veilig stellen van de voedselvoorziening na de Tweede Wereldoorlog. In dit kader is in 1951 het Borgstellingsfonds voor de Landbouw opgericht. Het fonds kreeg op basis van het Marshall-plan de beschikking over een startkapitaal van 11,3 miljoen euro (25 miljoen gulden) (Jaarverslag 2003, Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, 2004).

Het doel van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw was en is nog steeds om ondernemers, die over onvoldoende zakelijke zekerheden beschikken om een investeringsplan te financieren, te steunen. Deze steun wordt gegeven door aan de ondernemers een borgstelling te verlenen. Indien bij gedwongen verkoop onvoldoende middelen vrijkomen voor aflossing van de financiering bij de bank, kan de bank een beroep doen op de verleende borgstelling aan de desbetreffende ondernemer. In het begin werd alleen maar borgstelling verleend voor investeringsplannen voor rationalisatie van het bedrijf of voor het verhogen van de productie. Hiervoor was destijds een limitatieve lijst van mogelijke investeringen beschikbaar (Jaarverslag 2002, Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, 2003).

In 1993 is de regeling aanmerkelijk gewijzigd. Deze wijzigingen zijn vastgelegd in het Besluit Borgstellingsfonds en in 1993 gepubliceerd in de staatscourant. De limitatieve lijst verdween en het kader waarvoor borgstellingen werden verleend veranderde. Wat

bleef was dat borgstellingen verleend werden aan ondernemers die over onvoldoende zakelijke zekerheden beschikten om een investeringsplan gefinancierd te krijgen. Na de wijzigingen in 1993 stond het bevorderen van de ontwikkeling van de landbouw voorop. Dit werd gedaan door het verlenen van borgstellingen voor de oprichting, overname, instandhouding en verbetering van landbouwbedrijven. Om in aanmerking te komen voor een borgstelling diende het investeringsplan voldoende perspectief te bieden op het gebied van de continuïteit van de onderneming. Bij de beoordeling van de investeringsplannen speelden aspecten zoals ondernemerskwaliteiten, bedrijfsactiviteiten in relatie tot de omgeving en verwacht inkomen en liquiditeitsontwikkeling een grotere rol. Er werd niet meer ingespeeld op alleen maar verhogen van de productie, maar meer naar een verbetering van de bedrijfsvoering en de resultaten (Jaarverslag 2002 Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, 2003).

Met ingang van 1 januari 2004 is de regeling weer drastisch gewijzigd. Deze wijziging is een uitkomst van de ontwikkelingen die sinds 1993 zowel binnen de landbouw als binnen het systeem van de uitvoering van de regeling heeft plaatsgevonden. Strengere financiële voorwaarden zijn enerzijds een gevolg van het streven om vanaf 2004 tot zelffinanciering van het fonds te komen. Daarnaast is bij de begroting strakker vastgehouden aan de vermenigvuldigingsfactor tussen dekkingskapitaal en garantieverplichting van 1:5 bij BF en 1:4 bij BF+. De garantieverplichting is de resultante van de opgenomen borgstellingen minus de aflossingen. Het dekkingskapitaal bestaat uit eigen middelen van het Borgstellingsfonds en een staatsgarantie. In 1965 hebben de landbouwkredietinstellingen zich bereid verklaard een vermenigvuldigingsfactor van 5 tussen het dekkingskapitaal en de garantieverplichting van het Borgstellingsfonds te aanvaarden. Een verdere opvoering van deze factor achtten zij niet in overeenstemming met hun verantwoordelijkheid van de kredietverlening door de banken (Niet alle borgen zijn gelijk, Stichting Borgstellingsfonds voor de landbouw, 1991). In tabel 3.1 is het verloop van de feitelijke vermenigvuldigingsfactor in mln. euro's weergegeven. Geconstateerd kan worden dat de vermenigvuldigingsfactor van 5 vanaf halverwege de jaren tachtig regelmatig werd overschreden.

Tabel 3.1 *Verloop van borgstellingsverplichtingen, dekkingskapitaal en vermenigvuldigingsfactor (in mln. euro's), periode 1965-2004*

Jaartal	Garantieverplichting	Dekkingskapitaal	Vermenigvuldigingsfactor
1965	93,6	22,5	4,1
1970	186,3	36,2	5,1
1975	318,6	72,1	4,4
1980	358,2	93,8	3,8
1985	405,4	76,9	5,3
1990	403,7	70,7	5,7
1995	415,5	86	4,8
2000	499,1	90,9	5,5
2003	545,4	94,1	5,8
2004	597,4	94,1	6,3

Bron: Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw.

Naast inhoudelijke wijzigingen in het Besluit Borgstellingsfonds, is een nieuw besluit toegevoegd, het Besluit BF bijzondere borgstelling. De wijzigingen en de invoering van het Besluit BF bijzondere borgstellingen beogen hetzelfde doel als het oude Besluit Borgstellingsfonds. Daarnaast beoogt het Besluit BF bijzondere borgstellingen de vernieuwing in en herstructurering van specifieke primaire agrarische sectoren te bevorderen. De regeling richt zich met name op bedrijven die verder gaan dan de wettelijke eisen op het gebied van milieu, diergezondheid en dierwelzijn. Op dit moment is BF+ alleen voor de glastuinbouw opengesteld. Beide Besluiten zijn op 28 oktober 2003 gepubliceerd in de Staatscourant (Staatscourant 28 oktober 2003, nr. 208).

In het vervolg van dit rapport worden de twee regelingen als volgt aangehaald:

Besluit Borgstellingsfonds : BF
Besluit BF bijzondere borgstellingen : BF+

Het BF en BF+ zijn ministeriële regelingen die vallen onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van LNV. De uitvoering van de regeling gebeurt door Dienst Regelingen (DR). Zij zijn belast met het uitreiken en in ontvangst nemen van de aanvraagformulieren en de daarbij behorende bescheiden en met het beoordelen van de aanvraag.

De belangrijkste aanpassingen voor BF+ en BF zijn:

- de invoering van een jaarlijks budget aan verleende borgstellingen (garantieplafonds) van respectievelijk 30 mln. euro (in 2004) en 25 mln euro (in 2005) bij BF+ en 31 mln euro bij BF in 2004 en 2005;
- het vastleggen van een minimum en maximumborgstellingsbedrag van respectievelijk 90.000 en 1.200.000 euro voor BF+, 90.000 en 450.000 euro voor BF en 90.000 en 1.200.000 euro voor jonge agrariërs;
- verhoging van de garantieprovisie van 1 naar 3%. Bij BF voor jonge agrariërs van één procent;
- bij uitwinning van de borgstellingen komt 20% van het bedrag voor risico van de banken;
- bij BF+ strengere voorwaarden:
 - er worden alleen borgstellingen verstrekt voor investeringsplannen waarbij meer dan 50% van de investeringen beantwoordt aan de eisen voor investering in een Groen Label Kas of bij de aankoop van grond, mits de betrokken kavel ten minste 80 meter breed is met een lengte-breedteverhouding van maximaal 2:1;
 - er wordt geen borgstelling verstrekt indien het bancaire aansprakelijk vermogen van de aanvrager minder dan 15% van het balanstotaal bedraagt;
 - er wordt geen borgstelling verstrekt als de begrote liquiditeitstoename na investering kleiner is dan 5% van de verwachte jaarlijkse bruto-opbrengsten.
- bij BF+ ruimere financieringsmogelijkheden door voor achtergestelde leningen borgstelling te verlenen waarbij het bedrag van de lening niet groter is dan het eigen vermogen van de aanvrager.

In tabel 3.2 zijn de belangrijkste wijzigingen van het Besluit Borgstellingsfonds weergegeven. Hierin is een vergelijking gemaakt van de Regeling t/m 2003 en de Regelin-

gen vanaf 2004. Hieruit kan worden geconcludeerd dat vanaf 2004 de voorwaarden behoorlijk zijn aangescherpt, zowel om in aanmerking te komen als voor de beperking van de hoogte van de borgstelling. Dit is een uitwerking van het streven naar zelffinanciering van het fonds (hogere garantieprovisie) en de wens om financiële risico's voor het fonds en de Staat beheersbaar te houden (jaarlijks budget, minimum en maximum bedragen, liquiditeitstoename, 20% risico voor de bank bij uitwinning van de borgstelling). Daarnaast is met de voorwaarden van BF+ beoogd vernieuwing en verduurzaming (eisen Groen label kas) te bevorderen. Hiervoor zijn ruimere middelen dan BF beschikbaar gesteld. Op het onderdeel achtergestelde leningen kan bij BF+ gesproken worden van een verruiming van de mogelijkheden voor de agrarische ondernemers door voor achtergestelde leningen borgstelling te verlenen.

Tabel 3.2 De belangrijkste wijzigingen in het Borgstellingsfonds voor de Landbouw

Omschrijving	Regeling 1993 t/m 2003	Regeling > 2004 BF	Regeling > 2004 BF+
Soort investering	Gericht op stichting, overname, instandhouding of verbetering van een landbouwbedrijf. Niet meer dan 20% van de investering mag betrekking hebben op immateriële vaste activa	Gericht op stichting, overname, instandhouding of verbetering van een landbouwbedrijf. Investerings als bedoel in punt 4.1 van de Communautaire richtsnoeren.	Gericht op stichting, overname, instandhouding of verbetering van een landbouwbedrijf. Meer dan 50% van de investeringen beantwoordt aan de bij het besluit opgenomen categorieën van investeringen (jaar 2004: investeringen in Groen Label Kas niveau 2 en/of aankoop grond ten behoeve van uitoefening glastuinbouwbedrijf waarbij breedte minimaal 80 meter is en de verhouding lengte/breedte maximaal 2/1).
Bancair aansprakelijk vermogen ¹	Indien lager dan 15% volgt een uitgebreide beoordeling	Moet meer dan 20% zijn om in aanmerking te komen.	Moet meer dan 15% zijn om in aanmerking te komen.
Bankfinanciering	Minimaal 70% van de executiewaarde van Onroerend goed. Minimaal 50% van de executiewaarde van Roerend goed.	Minimaal 70% van de executiewaarde van Onroerend goed. Minimaal 50% van de executiewaarde van Roerend goed.	Minimaal 70% van de executiewaarde van Onroerend goed. Minimaal 50% van de executiewaarde van Roerend goed.
Absolute hoogte van de borgstelling	Hoogte van de borgstelling is onbeperkt	Hoogte van de borgstelling ligt tussen €90.000 en €450.000, voor een jonge agrariër tussen €90.000 en €1.200.000.	Hoogte van de borgstelling ligt tussen €90.000 en €1.200.000.
Jaarlijks beschikbaar bedrag	Geen limiet	Limiet wordt jaarlijks vastgesteld. Voor het jaar 2004 en 2005 € 31.000.000.	Limiet wordt jaarlijks vastgesteld. Voor het jaar 2004 €30.000.000 en €25.000.000 in 2005 .
Relatie met een eventuele vorige aanvraag	Geen relatie	Vorige aanvraag dient minimaal twee jaar geleden te zijn gerekend vanaf de datum van ontvangst van de huidige aanvraag.	Vorige aanvraag dient minimaal twee jaar geleden te zijn gerekend vanaf de datum van ontvangst van de huidige aanvraag.
Borgstellingsprovisie	1% van de borgstelling	3% van de borgstelling of 1% van de borgstelling voor jonge agrariër	3% van de borgstelling
Uitwinning van borgstellingen door banken	100% voor risico van Borgstellingsfonds	80% voor risico van Borgstellingsfonds en 20% voor risico van de bank.	80% voor risico van Borgstellingsfonds en 20% voor risico van de bank.
Ontwikkeling liquiditeit ² van de begroting na investering	Toename van de liquiditeit die genoeg ruimte biedt om onverwachte tegenvallers op te kunnen vangen en noodzakelijke vervangingsinvesteringen te kunnen doen.	Toename van de liquiditeit die genoeg ruimte biedt om onverwachte tegenvallers op te kunnen vangen en noodzakelijke vervangingsinvesteringen te kunnen doen.	Toename van de liquiditeit minimaal 5% van de verwachte jaarlijkse bruto opbrengsten.
Mag lening achtergesteld zijn?	Nee	Nee	Ja echter hoogte van de achtergestelde lening is maximaal gelijk aan het eigen vermogen van de aanvrager.
Looptijd van de lening	Maximaal 20 jaar, lineaire aflossingen	Maximaal 20 jaar, lineaire aflossingen	Maximaal 20 jaar, lineaire aflossingen Bij achtergestelde lening, maximaal 10 jaar, flexibele aflossingen.

a) Bancair aansprakelijk vermogen = eigen vermogen (inclusief privé-vermogen) + achtergestelde leningen;
 b) Ontwikkeling liquiditeit = omzet -/- kosten (exclusief afschrijvingen) -/- aflossingen -/- vervangingsinvesteringen -/- privé-onttrekkingen -/- verschuldigde belastingen
 Bron: Besluit Borgstellingsfonds oktober 1996, Besluit Borgstellingsfonds (vanaf 1-1-2004), raamovereenkomsten Borgstellingsfonds en Bijzonder Borgstellingen, Uitvoeringsinstructie Besluit Borgstellingsfonds voor de landbouw, Laser Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw Besluit Borgstellingsfonds (BF) december 2003 en Laser Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, Besluit BF bijzonder borgstellingen (BF+), december 2003.

3.3 Het Besluit borgstelling MKB-kredieten

3.3.1 Beschrijving

Het Besluit borgstelling MKB-kredieten (BBMKB) is een garantieregeling van het Ministerie van Economische Zaken (SenterNovem). Het krediet stelt de ondernemer in het midden- en kleinbedrijf in staat om bij het ontbreken van voldoende zekerheden toch bankfinanciering te krijgen bij het realiseren van investeringsplannen, ongeacht de aard ervan. Alle door de banken verstrekte borgstellingskredieten worden aangemeld en geregistreerd bij Senter. De toetsing van de aanvragen door Senter gebeurt achteraf, dus op het moment wanneer de bank daadwerkelijk een beroep moet doen op de verleende borgstelling aan de desbetreffende ondernemer.

Voor wie

De regeling is bestemd voor ondernemingen met maximaal 100 werknemers met inbegrip van de meeste ondernemers die een vrij beroep uitoefenen. Voor starters en innovatieve bedrijven bestaan speciale ruimere faciliteiten binnen de regeling. Tevens is er een regeling ten behoeve van het in eigen beheer saneren van verontreinigde bodems van bedrijfsterreinen.

Voorwaarden

Om in aanmerking te komen voor dit zogenaamde borgstellingskrediet moet er onder meer een tekort zijn aan zekerheden, zijn er onvoldoende middelen aanwezig en dienen de rentabiliteits- en continuïteitsperspectieven van de onderneming bevredigend te zijn.

Budget

Jaarlijks is er een budget van 454 miljoen euro beschikbaar. Dit bedrag is historisch gegroeid (voorheen 1 miljard gulden) en verdeeld over de verschillende banken op basis van de marktaandeelen in de MKB-kredietverstrekking. Dit betekent dat elke bank jaarlijks een bepaald bedrag, quotum, beschikbaar heeft. Van het beschikbare budget wordt allereerst 80% toebedeeld. Vanaf september wordt de overige 20% toebedeeld waarbij het mogelijk is rekening te houden met de uitputting van het quotum tot dat moment. In 2005 is het gebruik van de BBMKB-regeling zo succesvol dat het budget, voor het eerst in de historie van het bestaan van de regeling, wordt overschreden. Er is een beroep op het ministerie van EZ gedaan om het budget te verhogen met 75 miljoen euro.

Het Europees Investeringsfonds (EIF) neemt sinds 1999 deel in het BBMKB, in het kader van het groei- en werkgelegenheidsinitiatief van de Europese Unie, door middel van herverzekering van een deel van de portefeuille (150 mln. euro). Voor het resterende deel staat het ministerie van EZ garant.

Hoogte

De hoogte van het borgstellingskrediet is maximaal 1 miljoen euro en afhankelijk van de kredietbehoefte, het tekort aan zekerheden en het kredietbedrag dat de bankinstelling voor eigen risico verstrekt. Het Borgstellingskrediet mag niet groter zijn dan het tekort aan zekerheden. De maximale looptijd van het krediet is meestal zes jaar. Voor de financiering

van onroerend goed is de looptijd maximaal 12 jaar. Bij het verstrekken van het Borgstellingskrediet staat de overheid gedeeltelijk borg (90%) voor de lening. Het borgstellingskrediet kent officieel geen minimumbedrag. Met ingang van 2004 heeft het ministerie van Economische Zaken de kredietmogelijkheden verruimd voor borgstellingskredieten tot 100.000 euro. Banken hoeven bij hun borgstellingskredieten tot 100.000 euro geen waarde toe te kunnen aan voorraden, debiteuren en inventaris, de zogenaamde secundaire (zachte) zekerheden.

Aanvraag indienen

De aanvraag voor een borgstellingskrediet dient te worden ingediend bij een bankinstelling. De bankinstelling beslist ook onder welke voorwaarden en of er een borgstellingskrediet verstrekt wordt. De bank betaalt, afhankelijk van de looptijd, een eenmalige provisie van 2,0 tot 3,6% van de hoofdsom aan de overheid. Deze provisie wordt door de bank veelal doorberekend aan de ondernemer.

3.3.2 Gebruik van de borgstellingsregeling

In deze paragraaf presenteren we enkele kerncijfers betreffende gebruik van de BBMKB. De cijfers zijn afkomstig van Senter. Hieruit kunnen twee duidelijke trends worden afgeleid. Ten eerste is er de afgelopen jaren sprake van een trendmatige afname van het aantal verstrekte borgstellingskredieten per jaar. In de periode 1996-2004 is het aantal leningen nagenoeg gehalveerd van 4.770 tot een kleine 2.400. Daartegenover staat een jaarlijkse toename van het gemiddelde kredietbedrag van 79.000 euro in 1996 tot 152.000 euro in 2004. De gemiddelde omvang van de verleende kredieten is dus bijna verdubbeld. Uit het, in opdracht van het Ministerie van Economisch Zaken, in 2004 verschenen rapport 'Kleine kredieten aan kleine ondernemingen' van Bureau Bartels blijkt dat vooral in het lagere kredietsegment (tot 70.000 euro) het aantal verleende garantiekredieten de afgelopen jaren is gedaald. Per saldo wordt de borgstellingsregeling daarmee in toenemende mate een voorziening voor de wat grotere kredieten. Vanuit de banken wordt aangegeven dat de gestegen aandacht voor de kosten-baten verhouding bij kredietverlening in toenemende mate de borgstellingsregeling niet meer wordt toegepast bij kleine kredieten. Volgens banken ligt de grens rondom de 50.000 euro als minimumbedrag waarvoor de borgstellingsregeling eventueel in beeld komt.

Zoals eerder vermeld is er jaarlijks een bedrag van 454 mln. euro beschikbaar. De afgelopen jaren is de benutte quotumruimte redelijk constant gebleven op circa 350-360 miljoen euro. Er is dus sprake van een onderbenutting van de beschikbare middelen. In 2005 zal voor het eerst het budget worden overschreden. Het ministerie van EZ heeft daarom onlangs besloten het budget voor dit jaar met 75 miljoen euro te verhogen. Elk jaar krijgen de banken vooraf een bepaald quotumbedrag toegewezen. Ter illustratie was het quotum in 2004 van de Rabobank 176 mln. euro, ABN AMRO bank 128 mln. euro en ING bank 88 mln. euro.

Van het aantal toegekende borgstellingskredieten in 2003 heeft meer dan de helft betrekking op bedrijven uit de handel en horeca. De gemiddelde omvang van de leningen blijkt met 235.000 euro het grootst te zijn in de sector vervoer, opslag en communicatie.

In de achterliggende jaren is het aandeel *starters* dat gebruikmaakt van de startersfaciliteit van de BBMKB gestegen van 29% in 1997 tot 36% in 2003. In 2004 is het aantal licht gedaald tot op 34%. Overigens is het aantal starters wat gebruikmaakt van de borgstellingsregeling vele maten groter, doordat zij ook gebruik kunnen maken van de reguliere borgstellingsmogelijkheden. Het aantal *innovatieve bedrijven* met een borgstellingskrediet, gedefinieerd als gebruik van de WBSO, begint sinds 2004 op gang te komen. In 2004 ging het om 9 van de 2.388 bedrijven. Ook in de voorgaande jaren bleef het aantal beperkt tot onder de tien bedrijven (Bureau Bartels, 2004). In het lopende jaar 2005 is er al sprake van zo'n 40 innovatieve bedrijven wat een aanvraag heeft ingediend (persoonlijke mededeling contactpersoon BBMKB van Senter). Onlangs is besloten de aanvragen van innovatieve bedrijven vooraf te beoordelen aangezien het om grotere, risicovollere bedragen gaat. Dit geeft de banken direct zekerheid wanneer een aanvraag wordt goedgekeurd. De manier van beoordelen draagt mede bij aan de forse stijging van het aantal aanvragen.

3.4 Vergelijking tussen BF, BF+ en BBMKB

Om een idee te krijgen in hoeverre het Besluit borgstelling MKB-kredieten en de Besluiten BF en BF+ overeenkomsten dan wel verschillen vertonen is, op dezelfde wijze zoals in tabel 3.2 gebeurt is, een vergelijking gemaakt (figuur 3.3). In het kader van deze studie blijft het bij een vergelijking op hoofdlijnen. Er heeft geen vergelijking plaatsgevonden naar effectiviteit, risico's, kosten van het instrument. De trends in het gebruik van de BBMKB, zijnde een afname van het aantal verstrekte kredieten per jaar en een jaarlijkse toename van het gemiddelde kredietbedrag, zijn vergelijkbaar met het BF en BF+. Echter de gemiddelde kredietbedragen liggen in het MKB op een beduidend lager niveau. Circa 150.000 euro in 2004 tegenover gemiddeld 565.000 euro in de land- en tuinbouw in dezelfde periode.

Figuur 3.3 Vergelijk Regelingen BF, BF+ en BBMKB

Omschrijving	Regeling > 2004 BF	Regeling > 2004 BF+	Regeling BBMKB
Controle aanvragen	Vooraf beoordeling	Vooraf beoordeling	Achteraf beoordeling wanneer daadwerkelijk beroep moet worden gedaan op de borgstelling. Innovatieregeling: vooraf beoordeling.
Type bedrijf	Ondernemer van een landbouwbedrijf wat minimaal 50% van de bruto omzet uit de landbouw haalt.	Ondernemer van een landbouwbedrijf wat minimaal 50% van de bruto omzet uit de landbouw haalt.	Onderneming met maximaal 100 werknemers met inbegrip van de ondernemers die een vrij beroep uitoefenen
Soort investering	Gericht op stichting, overname, instandhouding of verbetering van een landbouwbedrijf. Investerings als bedoel in punt 4.1 van de Communautaire richtsnoeren.	Gericht op stichting, overname, instandhouding of verbetering van een landbouwbedrijf. Meer dan 50% van de investeringen beantwoordt aan de bij het besluit opgenomen categorieën van investeringen (jaar 2004: investeringen in Groen Label Kas niveau 2 en/of aankoop grond ten behoeve van uitoefening glastuinbouwbedrijf waarbij breedte minimaal 80 meter is en de verhouding lengte/breedte maximaal 2/1).	Geen specifieke eisen.

Figuur 3.3 Vergelijk Regelingen BF, BF+ en BBMKB (vervolg)

Omschrijving	Regeling > 2004 BF	Regeling > 2004 BF+	Regeling BBMKB
Bancair aansprakelijk vermogen	Moet meer dan 20% zijn om in aanmerking te komen.	Moet meer dan 15% zijn om in aanmerking te komen.	Geen grenzen
Bankfinanciering	Minimaal 70% van de executiewaarde van Onroerend goed. Minimaal 50% van de executiewaarde van Roerend goed.	Minimaal 70% van de executiewaarde van Onroerend goed. Minimaal 50% van de executiewaarde van Roerend goed.	Het borgstellingskrediet mag niet groter zijn dan het tekort aan zekerheden (dekkingstekort). 1:1 norm, naast borgstellingskrediet moet vanuit de bank voor tenminste hetzelfde bedrag een krediet verleend worden.
Absolute hoogte van de borgstelling	Hoogte van de borgstelling ligt tussen €90.000 en €450.000, voor een jonge agrariër tussen €90.000 en €1.200.000.	Hoogte van de borgstelling ligt tussen €90.000 en €1.200.000.	Hoogte van de borgstelling ligt tussen €0 en €1.000.000.
Jaarlijks beschikbaar bedrag	Limiet wordt jaarlijks vastgesteld. Voor het jaar 2004 €31.000.000. Voor het jaar 2005 €25.000.000 en extra 30.000.000 euro vanwege overschrijding	Limiet wordt jaarlijks vastgesteld. Voor het jaar 2004 en 2005 €30.000.000 en in 2005 extra €30.000.000 vanwege overschrijding	Jaarlijks beschikbaar €454.000.000. Bedrag verdeeld over de banken, qoutum, o.g.v. marktaandeel. In 2005 extra €75.000.000 vanwege overschrijding
Relatie met een eventuele vorige aanvraag	Vorige aanvraag dient minimaal twee jaar geleden te zijn gerekend vanaf de datum van ontvangst van de huidige aanvraag.	Vorige aanvraag dient minimaal twee jaar geleden te zijn gerekend vanaf de datum van ontvangst van de huidige aanvraag.	Nooit meer dan €1.000.000 cumulatief.
Borgstellingsprovisie	3% van de borgstelling of 1% van de borgstelling voor jonge agrariër	3% van de borgstelling	Tussen de 2 en 3,6% van de borgstelling al naar gelang de looptijd
Uitwinning van borgstellingen door banken	80% voor risico van Borgstellingsfonds en 20% voor risico van de bank.	80% voor risico van Borgstellingsfonds en 20% voor risico van de bank.	90% voor risico van Borgstellingsfonds en 10% voor risico van de bank.
Ontwikkeling liquiditeit van de begroting na investering	Toename van de liquiditeit die genoeg ruimte biedt om onverwachte tegenvallers op te kunnen vangen en noodzakelijke vervangingsinvesteringen te kunnen doen.	Toename van de liquiditeit minimaal 5% van de verwachte jaarlijkse bruto opbrengsten.	Rentabiliteits- en continuïteitsperspectieven dienen bevredigend te zijn.
Mag lening achtergesteld zijn?	Nee	Ja, echter hoogte van de achtergestelde lening is maximaal gelijk aan het eigen vermogen van de aanvrager.	Nee
Looptijd van de lening	Maximaal 20 jaar, lineaire aflossingen	Maximaal 20 jaar, lineaire aflossingen Bij achtergestelde lening, maximaal 10 jaar, flexibele aflossingen.	Maximaal 12 jaar voor onroerend goed en 6 jaar voor roerend goed.

Hieronder volgt een opsomming van de belangrijkste verschillen die uit figuur 3.3 kunnen worden afgeleid:

- organisatie/uitvoering van de regeling, BBMKB wordt achteraf getoetst (met uitzondering van de innovatieve bedrijven), terwijl BF en BF+ vooraf worden beoordeeld;

- bij BBMKB worden geen eisen aan de investeringen gesteld;
- BBMKB kent geen eisen aan het bancaire aansprakelijk vermogen. Wel de voorwaarde dat naast het borgstellingskrediet er vanuit de bank tenminste voor hetzelfde bedrag een krediet verleend wordt;
- BBMKB kent geen minimumbedrag. Overigens hanteren banken wel een minimumbedrag van circa 50.000 euro, waarbij deze regeling vanuit kosten-baten oogpunt interessant wordt;
- bij BBMKB heeft elke bank een jaarlijks quotumbedrag tot zijn/haar beschikking op basis van marktaandeel;
- overheid draagt bij BF en BF+ kleiner risico bij uitwinning borgstelling doordat 20% voor rekening van de bank komt en bij BBMKB 10%;
- looptijd BBMKB is met maximaal 12 jaar beduidend korter. Wordt overigens door de banken als belemmering ervaren.

3.5 Mogelijke rol van het instrument Borgstellingsfonds bij innovaties

Innovatie speelt een belangrijke rol in de economische groei en ontwikkelingen van de agrarische sector. BF heeft een stimulerende werking in het realiseren van innovaties in de agrarische sector. De glastuinbouw is een duidelijk voorbeeld, met de nadruk op energiebesparing, belichting en automatisering (arbeidsbesparing) (zie hoofdstuk 5).

Wat is de rol van LNV bij innovatie? Van der Vlist en van Galen (2005) hebben een inventarisatie en analyse uitgevoerd van studies en aanbevelingen op het terrein van innovatie beleid. De rol van de overheid ligt bij innovaties in eerste instantie bij de agendering en prioritering, facilitering en stimulering van innovaties door bedrijven en kennisinstellingen. Dit geldt ook voor de rol van de overheid in de financiering van agrarische bedrijven. Uit onderzoek van Wolters en Schuite (2002) kwam naar voren dat het innovatieklimaat voor agrarische ondernemers mee wordt bepaald door de overheid. Zij doen onder andere de volgende aanbevelingen voor beleid:

- de overheid moet zich richten op hoofdlijnen (beleidskaders) en niet op de details;
- accepteer dat onzekerheid een fundamenteel kenmerk is van innovatie; dat betekent dat ook het ministerie risico's moet nemen, en dat het moet accepteren dat een deel van de gesubsidieerde projecten niet slaagt;
- innovators lopen een extra risico, en zijn vaak de voorlopers voor de middengroep. Enige extra financiële ondersteuning ten opzichte van de volgers is gewenst om het gevoel van concurrentievervalsing tegen te gaan.

Uit de studie van Van der Vlist en van Galen (2005) kwam naar voren dat een generieke subsidieregeling voor R&D zoals de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) leidt tot meer uitgaven aan speur- en ontwikkelingswerk en innovatie. Aangezien men constateert dat de behoefte aan stimulering van R&D nog steeds bestaat, wordt aanbevolen deze regeling te handhaven.

Bij het Besluit Borgstelling MKB-kredieten (BBMKB) bestaan voor innovatieve bedrijven speciale ruimere faciliteiten. Een innovatieve ondernemer beschikt over een S&O verklaring die door SenterNovem in het kader van de WBSO wordt afgegeven. Binnen het

MKB bestaat er dus een link tussen de subsidieregeling WBSO en het BBMKB. Bij het Ministerie van LNV bestaat deze relatie tussen subsidieregeling (voorbeeld Regeling demonstratieprojecten (DEMO)) en BF niet.

4. Kengetallen en ontwikkelingen Borgstellingsfonds

4.1 Inleiding

Om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van het Borgstellingsfonds zijn enkele kengetallen uit diverse jaarverslagen verzameld. Het eerste deel geeft de trends weer voor de totale land- en tuinbouw. Het tweede deel kijkt meer in detail naar de meest relevante sectoren.

4.2 Kenmerken verleende borgstellingen

Het totale bedrag waarvoor het Borgstellingsfonds borgstellingen heeft verleend schommelde de afgelopen jaren rond de 100 miljoen euro (tabel 4.1). In 2004 was de hoogte van de verleende borgstellingen veel lager, omdat de eisen zijn aangescherpt (zie hoofdstuk 3). Vooruitlopend op de aangescherpte eisen, is in 2003 extra veel beroep gedaan op het Borgstellingsfonds. Zoals blijkt uit tabel 4.1 gaat het merendeel van de borgstellingen naar de tuinbouw. Vooral de glastuinbouwbedrijven maken veel gebruik van het fonds. Via 'BF aangepast' is in 2004 voor ruim 28 miljoen aan borgstelling verleend. Via BF+ is door het Borgstellingsfonds voor ruim 25 miljoen aan borgstellingen verleend in de glastuinbouw. In de landbouw is in de jaren 2000 - 2002 een effect te zien van de varkenspest. Het bedrag aan borgstellingen was beduidend lager dan in de jaren ervoor.

Het aantal bedrijven dat van het Borgstellingsfonds gebruikmaakt is in de landbouw ongeveer 40 met een uitschieter in 2003 naar 67 (tabel 4.2). In de tuinbouw daalde het aantal bedrijven wat gebruikmaakten van het Borgstellingsfonds van ruim 200 in het midden van de jaren negentig tot ruim 120 in 2003. In 2004 werd het Borgstellingsfonds nog door circa 70 bedrijven aangevraagd waarvan 25 glastuinbouwbedrijven die gebruikmaakten van BF+.

Tabel 4.1 Totaal bedrag verleende borgstellingen (x 1.000 euro), periode 1990 - 2004

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2004 BF+
Totaal landbouw	13.600	22.900	9.000	8.200	9.300	18.100	11.400	0
Totaal tuinbouw	46.100	40.400	91.100	85.100	77.600	91.100	16.900	25.400
Totaal land- en tuinbouw	59.800	63.300	100.000	93.300	87.000	109.300	28.300	25.400

Bron: Jaarverslagen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, diverse jaargangen.

Tabel 4.2 Aantal bedrijven dat borgstelling heeft aangevraagd, periode 1990 - 2004

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2004 BF+
Totaal landbouw	160	168	47	44	47	67	41	0
Totaal tuinbouw	358	234	208	164	124	126	46	25
Totaal land- en tuinbouw	518	402	255	208	171	193	87	25

Bron: Jaarverslagen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, diverse jaargangen.

In 2004 is de regeling voor borgstelling gewijzigd. Bedragen boven de 450.000 euro kunnen enkel aangevraagd worden als voldaan wordt aan de eisen van BF+, namelijk een groen label kas, dan wel sprake is van jonge agrariërs. Aan deze borgstellingen is bovendien een maximum verbonden van 1,2 miljoen euro.

Cijfers over de periode 2001-2003 laten zien dat voor de landbouw de grens van 450.000 euro per borgstelling geen belemmering hoeft te zijn (tabel 4.3). In 2003 overschreed een beperkt deel van de aangevraagde borgstellingen deze grens (7 aanvragen van de in totaal 67 aanvragen). Voor de tuinbouw ligt dit heel anders. De grens van 450.000 euro wordt steeds vaker overschreden. In 2001 ging het in ongeveer 70% van de verleende borgstellingen om bedragen van meer dan 450.000 euro. In de jaren daarna is dit opgelopen tot 80%. De cijfers uit het verleden laten zien, dat ook het maximumbedrag per borgstelling van 1,2 miljoen in de tuinbouw veelvuldig werd overschreden. In 2001 was dit ongeveer een kwart van het budget voor de tuinbouw. In 2003 was dit opgelopen tot meer dan 45%. Dit betekent dat bijna de helft van het bedrag waarvoor in 2003 borgstelling is verleend volgens de regeling van 2004 niet meer in aanmerking komt voor borgstelling.

Tabel 4.3 Verdeling van verleende borgstellingen naar hoogte van het borgstellingsbedrag (in mln. euro) in de land- en tuinbouw, 2001-2004

Bedrag per borgstelling x € 1.000,-	Landbouw				Tuinbouw				BF+
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	
< 50	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	
> 50 < 100	0,6	0,4	0,4	0,2	0,7	0,3	0,5	0,0	
> 100 < 150	0,9	1,3	1,1	0,8	1,8	1,8	0,7	0,5	
> 150 < 200	2,0	1,3	1,4	1,2	2,4	0,7	1,5	1,2	
> 200 < 250	0,9	0,9	2,3	1,1	3,0	2,7	1,1	1,1	
> 250 < 500	3,1	5,3	8,7	7,6	17,9	11,4	15,4	9,6	0,8
> 500 < 750	0,5	0,0	2,7	0,5	20,6	12,9	12,4	1,8	2,7
> 750 < 1.000	0,0	0,0	1,6	0,0	10,2	12,0	9,0	1,6	1,8
> 1.000 < 1.250	0,0	0,0	0,0	0,0	7,9	9,0	8,9	1,2	20,2
> 1.250 < 1500	0,0	0,0	0,0	0,0	8,3	1,3	9,6	0,0	
> 1.500	0,0	0,0	0,0	0,0	12,4	25,6	32,1	0,0	
<i>Totaal</i>	8,2	9,3	18,1	11,4	85,1	77,6	91,2	16,9	25,4

Bron: Jaarverslagen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, diverse jaargangen.

Over alle jaren heen blijkt dat borgstelling vooral gebruikt wordt voor de verbetering van het bestaande bedrijf (tabel 4.4). Voor bedrijfsovername buiten familieverband of voor het opstarten van een nieuw bedrijf wordt ook veel borgstelling verleend. Bedrijfsovernames in familieverband zijn voor het Borgstellingsfonds van relatief weinig belang.

Tabel 4.4 Bestemming van de verleende borgstellingen, 1990-2004 (bedragen in mln. euro)

Bestemming	Bedrag borgstelling (mln. euro)						
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Bedrijfsovername in familieverband	8	6	5	7	9	4	5
Bedrijfsovername buiten familieverband							
/stichting nieuw bedrijf	16	16	8	40	27	42	15
Verbetering bestaand bedrijf	35	41	87	46	52	63	33
Totaal	59	63	100	93	87	109	53

Bron: Jaarverslagen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, diverse jaargangen.

4.3 Verleende borgstellingen per sector

Voor de glastuinbouwbedrijven is het Borgstellingsfonds het meest van belang (tabel 4.5) (BF+ is hierbij niet meegenomen, zie hiervoor tabel 4.1 en 4.2). Het aantal verleende borgstellingen lag sinds 2001 rond de 100, maar is sterk beperkt door de nieuwe regeling in 2004. In 2004 zijn er 33 borgstellingen verleend in het kader van BF aangepast, daarnaast nog 25 in de vorm van BF+. Bij de belangrijkste landbouwsectoren lag het aantal bedrijven waaraan borgstelling is verleend tussen de 10 en 20.

Het gemiddelde bedrag dat verleend wordt aan borgstelling is voor de glastuinbouwbedrijven beduidend hoger dan voor de andere sectoren. In veel gevallen zelfs tweemaal hoger dan in de andere sectoren. In 2003 ging het om een bedrag van bijna 800.000 euro. De bedragen in 2003 vertonen behoorlijke stijgingen ten opzichte van 2002 als gevolg van de aangekondigde wijziging van het Borgstellingsfonds in 2004. In de melkveehouderij is de hoogte van de aanvragen het laagst. Bij alle sectoren lopen gedurende de jaren de gemiddelde bedragen op waarvoor borgstelling wordt verleend.

Tabel 4.5 Aantal verleende borgstellingen per sector onder BF, 1998-2004

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Melkveehouderij	16	11	9	12	14	18	9
Varkenshouderij	13	9	10	12	16	21	16
Pluimveehouderij	17	18	17	12	12	19	8
Glastuinbouw	234	239	166	128	96	105	33

Bron: Jaarverslagen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, diverse jaargangen.

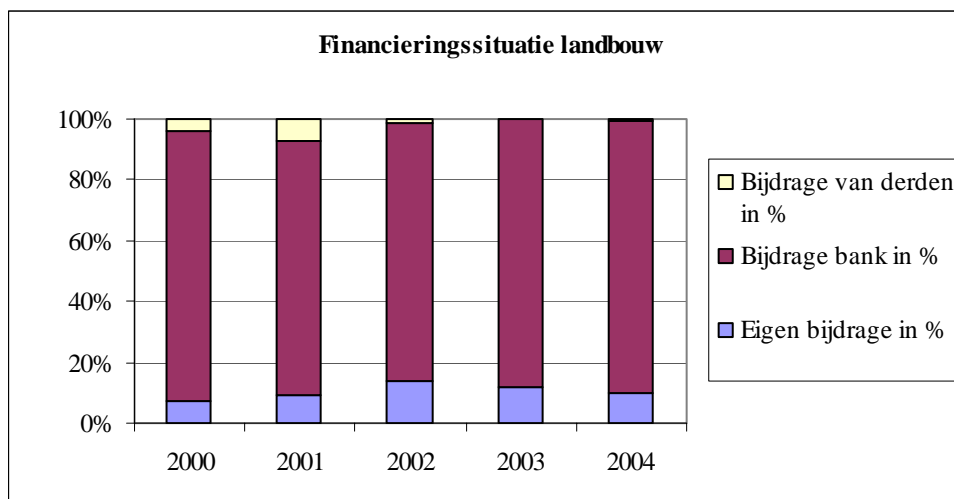
Tabel 4.6 Gemiddeld bedrag verleende borgstellingen per sector (x 1.000 euro) onder BF, 1998-2004

(Bedragen x 1.000 euro)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Melkveehouderij	120	168	128	165	158	213	306
Varkenshouderij	201	273	239	204	200	283	271
Pluimveehouderij	179	214	191	232	246	304	301
Glastuinbouw	334	411	480	587	720	792	404

Bron: Jaarverslagen Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, diverse jaargangen.

4.4 Financieringssituatie

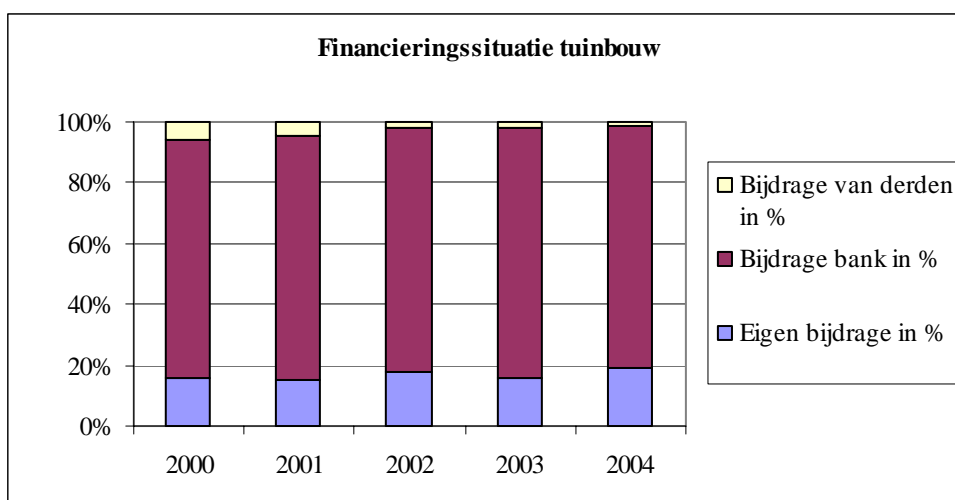
Bij de landbouwbedrijven is de bijdrage van derden in de samenstelling van de financiering van investeringen in de loop der jaren gedaald tot nul (figuur 4.1). In 2002 was de eigen bijdrage nog ruim 10%, maar in de daarop volgende jaren is dit aandeel gedaald. Dit betekent dat de bijdrage van de banken een steeds belangrijkere rol gaat spelen. Een voordeel voor de landbouwbedrijven met veel grond in eigendom, is het feit dat zekerheden als onderpand voldoende aanwezig zijn.

Figuur 4.1 Samenstelling van de financiering in de landbouw, 2000-2004
Bron: Jaarverslagen Borgstellingsfonds, diverse jaargangen.

In de tuinbouw kunnen de bedrijven die investeren nog wel rekenen op een bijdrage van derden (figuur 4.2). Ook de eigen bijdrage ligt hoger dan in de landbouw, rond de 20%. Het relatieve belang van de banken is voor de tuinbouw dus beperkter. Anderzijds is de absolute hoogte van de investeringen beduidend hoger, dus zijn de geleende bedragen ook hoger dan in de landbouw.

De totale investeringen mogelijk gemaakt met borgstelling bedroegen de afgelopen tien jaar gemiddeld 465 miljoen euro per jaar (tabel 4.7). Het aandeel van het Borgstellingsfonds in de financiering was gemiddeld 21%. Het leeuwendeel van de investeringen wordt gedaan door de tuinbouwbedrijven, namelijk ruim 400 miljoen euro. Door de gewijzigde opzet maakte het bedrag waarvoor het Borgstellingsfonds in 2004 garant staat 17% uit van de totale investeringen. Met behulp van de borgstelling kon bijna 170 miljoen euro aan investeringen uitgevoerd worden. BF+ maakte 13% uit van het totale investeringsbedrag van ruim 200 miljoen euro. Uit cijfers van het Borgstellingsfonds blijkt dat de totaal verleende borgstellingen in 2004 van ruim 53 miljoen euro een totaal investeringsbedrag van 368 miljoen euro mogelijk hebben gemaakt.

Figuur 4.2 Samenstelling van de financieringssituatie in de tuinbouw, 2000-2004
Bron: Jaarverslagen Borgstellingsfonds, diverse jaargangen.

Het gemiddelde investeringsbedrag per bedrijf in de land- en tuinbouw waarbij het Borgstellingsfonds was betrokken steeg in de periode 2000-2003 van 1,8 naar 2,4 miljoen euro. In 2004 lag het bedrag voor BF op 1,9 miljoen euro en voor BF+ (glastuinbouw) op maar liefst 8 miljoen euro. Op basis van een extrapolatie van de gegevens uit het Bedrijven Informatienet van het LEI worden de totale investeringen in de land- en tuinbouw in 2002 geschat op 5 miljard euro (zie hoofdstuk 2). De investeringen die mogelijk gemaakt zijn met behulp van het Borgstellingsfonds zijn hier ongeveer 10% van. Dit percentage ligt hoger wanneer investeringen in categorieën waarvoor geen Borgstelling wordt verleend (onder andere grond) worden uitgesloten.

Tabel 4.7 Aandeel borgstelling in investeringsbedrag (%) en totaal investeringsbedrag (mln. euro), 1990-2004

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2004 BF+
Aandeel borgstelling in investeringsbedrag (%)	22	23	22	21	21	23	17	13
Totaal investeringsbedrag (mln. euro)	266	274	459	438	410	477	168	200

Bron: Jaarverslagen Borgstellingsfonds, diverse jaargangen.

4.5 Verliesdeclaraties

Het aantal verliesdeclaraties lag in de tuinbouw in 1995 hoog, namelijk 61. Dit werd veroorzaakt door een paar jaar met slechte bedrijfsresultaten waardoor bedrijven in financiële problemen zijn geraakt. In de jaren daarna is het afgenomen tot minder dan 10 per jaar. In 2003 steeg het aantal weer licht naar 13. Bij de landbouwbedrijven is het aantal verliesdeclaraties beperkt.

Vanaf 2002 neemt het bedrag aan betaalde verliesdeclaraties weer toe (tabel 4.8). In 2004 was er met de verliesdeclaraties een bedrag gemoeid van 3,3 miljoen euro. De uitkeringen waren vooral voor varkenshouderijen en rozenkwekers die als gevolg van de lage prijzen het bedrijf hebben moeten beëindigen. Dit bedrag ligt nog ruim onder het bedrag in 1995 toen er voor bijna 6 miljoen euro aan verliesdeclaraties werd uitbetaald.

Over de periode 1990-2004 bedroeg het aandeel uitbetaalde declaraties in de toegekende borgstellingen iets meer dan 3% (tabel 4.8). Dit percentage is sterk beïnvloed door de grote verliesdeclaraties in de jaren 1994, 1995 en 1996. Voor de toekomstige ontwikkeling is dit percentage sterk afhankelijk van de prijsontwikkeling in met name de glastuinbouw, aangezien de toegekende borgstellingen vanwege de budgettering gelimiteerd zijn. Gezien de hoge energielasten en huidige prijsontwikkelingen in de glastuinbouw en de grote borgstellingsbedragen die tot 2004 zijn toegekend, is de kans aanwezig dat het uit te betalen bedrag aan declaratie het komende jaar gaat stijgen. Een betere indicatie voor het financieel presteren van het instrument wordt verkregen door de uitbetaalde declaraties uit te drukken in de totale uitstaande verplichtingen. Dit percentage komt over de laatste 15 jaar gemiddeld uit op 0,6%. Dit is zeer gering.

Tabel 4.8 *Uitbetaalde declaraties, toegekende borgstellingen, eigen vermogen en totale verplichtingen 1990-2004 (in mln. euro)*

Jaar	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	
Totaal bedrag betaalde declaraties	1,121	5,744	0,570	0,300	0,940	1,100	3,300	
Totaal bedrag toegekende borgstellingen	59,76	63,12	100,00	93,2	86,9	109,3	132,6	
Eigen vermogen	70,7	85,9	90,9	92,6	94	94,1	94	
Totale verplichtingen (per 31-12)	403,73	415,39	499,1	510,2	514,1	545,4	597,4	
								Totaal 1990- 2004
Verhoudingen in %	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2004
declaraties/toegekende borgstellingen	1,9	9,1	0,6	0,3	1,1	1,0	2,5	3,1
declaraties/verplichtingen	0,3	1,4	0,1	0,1	0,2	0,2	0,6	0,6
Risicofactor = verplichtingen/EV	5,7	4,8	5,5	5,5	5,5	5,8	6,4	5,4

Bron: Jaarverslagen Borgstellingsfonds, diverse jaargangen.

4.6 Resultaten

Vanaf het jaar 2000 is het bedrag dat jaarlijks aan borgstelling is verleend ongeveer 100 miljoen euro. In 2004 lag dit bedrag op 53 miljoen euro als gevolg van de ingevoerde budgetten. Het aantal agrarische bedrijven dat gebruikmaakt van borgstelling laat sinds 2000 een dalende lijn zien. Dit betekent dat het bedrag per bedrijf waarvoor borgstelling wordt verleend oploopt. Ongeveer tweederde van de verleende borgstellingen dient voor financiering van verbeteringen van een bestaand bedrijf. Daarnaast betreft het vooral overnames buiten familieverband en het opstarten van een nieuw bedrijf.

Het aantal verleende borgstellingen ligt in de glastuinbouw veel hoger dan in andere sectoren. Zo komen uit de glastuinbouw meer verzoeken voor borgstelling dan van alle andere sectoren samen. Naast de te bieden zekerheden heeft dit te maken met de snelle

schaalvergroting van glastuinbouwbedrijven (zie hoofdstuk 2) en de hoge kapitaalintensiteit van de bedrijven. In de tuinbouw is het verleende borgstellingsbedrag per borgstelling veel hoger dan in de landbouw. Ongeveer de helft van de bedragen in de tuinbouw oversteeft in 2003 de 1 miljoen euro. In de landbouw komen verleende bedragen boven het halve miljoen beperkt voor.

De cashflowsituatie van BF vragende glastuinbouwbedrijven is over het algemeen goed, waardoor met behulp van het Borgstellingsfonds grote investeringen uitgevoerd kunnen worden. Ongeveer 20% van deze investeringen wordt met eigen middelen gefinancierd. In de landbouwsectoren worden de met BF verleende financieringen niet of nauwelijks met eigen middelen gefinancierd. De betekenis van het Borgstellingsfonds is voor deze financieringen dus groot, al hoewel de gemiddeld verleende bedragen beduidend onder die in de glastuinbouw liggen.

Het bedrag waarvoor borgstelling is verleend, maakte in 2003 23% uit van het totale investeringsbedrag. In 2004 is dit aandeel gedaald naar 17% en voor BF+ zelfs naar 13%. Dit betekent dat banken meer eigen geld in de financiering hebben gestoken. Mede met behulp van het Borgstellingsfonds is de laatste jaren jaarlijks bijna 500 miljoen aan investeringen in de land- en tuinbouw uitgevoerd, waarvan ruim 400 miljoen in de tuinbouw. In de totale land- en tuinbouw wordt jaarlijks ongeveer 4 a 5 miljard geïnvesteerd.

De veranderingen in de regelgeving rondom borgstelling in 2004 hebben vooral gevolgen voor de tuinbouwbedrijven. In 2003 had 80% van het bedrag waarvoor borgstelling is verleend betrekking op bedragen boven de grens van €450.000. Als de regelgeving van 2004 al van kracht was, had dat betekend dat 80% van het bedrag aan borgstelling onder BF+ zou vallen. Bijna de helft van het bedrag waarvoor in 2003 borgstelling is verleend, overschreed de in 2004 ingevoerde maximumgrens (binnen BF+) van 1,2 miljoen euro. Een belangrijk deel van het bedrag waarvoor in 2003 in de tuinbouw borgstelling is verleend, komt in 2004 dus niet meer in aanmerking voor borgstelling. In de landbouwsectoren, het betreft vooral intensieve veehouderijbedrijven, ontvangen bedrijven nauwelijks (in 2003 ongeveer 5%) een borgstelling boven de 450.000 euro.

Kijkend naar het aandeel van de verliesdeclaraties uitgedrukt in de uitstaande verplichtingen kan worden geconcludeerd dat een gemiddeld percentage van 0,6% over de laatste 15 jaar als relatief laag kan worden betiteld.

5. Financieringsbeleid van banken en rol Borgstellingsfonds

5.1 Inleiding

Het merendeel van de werkzaamheden rondom het aanvragen van een borgstelling komt voor rekening van de banken. Ondernemers geven de bank hiervoor vaak een volmacht. Zij bepalen aan de hand van het financieringsbeleid op welke wijze zij al dan niet in de financieringsbehoefte van de ondernemer kunnen voorzien. Door de banken wordt het Borgstellingsfonds als een nuttig instrument gezien naast de eigen financieringsproducten, de eigen bijdrage van de ondernemer en de bijdrage van derden (onder andere familie). Op deze manier is er sprake van een mix aan financieringsproducten waarbij ondernemer, bank, overheid en derden een rol spelen. Vanuit de bank geredeneerd is het nut van het instrument niet vreemd aangezien het Borgstellingsfonds richting de bank zorgt voor zekerheid.

In dit hoofdstuk wordt stilgestaan bij het financieringsbeleid van banken en de rol van het Borgstellingsfonds. Hierbij is, naast een korte literatuurstudie op het gebied van de onderdelen die een rol spelen bij de kredietbeoordeling door banken, voornamelijk gebruikgemaakt van input vanuit de banken. Hiervoor zijn interviews gehouden met de voor het Borgstellingsfonds relevante sectorspecialisten van de Rabobank, ING Bank en ABN AMRO bank (zij bijlage 3 voor een lijst met namen van de geïnterviewde personen). Uiteindelijk moet dit hoofdstuk inzicht geven of de banken investeringen ook zonder borgstelling willen financieren. In bijlage 4 is de vragenlijst weergegeven die als leidraad heeft gediend bij de gesprekken met de medewerkers van de banken.

5.2 Financieringsbeleid banken

In het beoordelingsproces van financieringsaanvragen nemen banken verschillende criteria mee. Daarbij kan een belangrijk onderscheid gemaakt worden in harde (zoals financiële kengetallen en zekerheidsstellingen) en zachte criteria (zoals de visie van de ondernemer en de mate waarin de ondernemer over ondernemerscapaciteiten beschikt). Banken hechten een groot belang aan 'harde' factoren. Dit belang neemt toe bij de verstrekking van relatief kleine kredieten, minder dan 100.000 euro, waarbij steeds vaker gestandaardiseerde procedures worden toegepast. Bij verstrekkingen met BF vinden geen gestandaardiseerde procedures plaats. 'Zachte' factoren worden in de agrarische sector wel degelijk meegenomen in de beoordeling aangezien het vaak gaat om grote bedragen waarbij maatwerk vereist is. Tussen de verschillende jaren en al naar gelang de sector waarin de ondernemer actief is kunnen de accenten wel verschuiven.

Momenteel is de inschatting van zowel de ondernemer (ondernemerschap) als onderneming (totale bedrijfsanalyse met interne sterkten en zwakten en externe kansen en

bedreigingen) een steeds centralere rol gaan spelen bij de beoordeling van de financieringsaanvraag. Bij het beoordelen van de ondernemer (ondernemerschap) is het doel en de visie van de ondernemer relevant. Schaalvergroting of het nog een aantal jaren uitzingen tot de bedrijfsbeëindiging leiden tot uiteenlopende eisen (Van der Meulen en Venema, 2005).

De laatste jaren is de nadruk bij de banken vooral komen te liggen op ondernemerschap en de economische kracht van het bedrijf of te wel de cashflow. De cashflow is een afgeleide van de rentabiliteit en de ondernemerskwaliteiten. Vandaar dat in de financieringsopzet vaak een liquiditeitsbegroting is opgenomen om te zien of er in de toekomstige kasstromen mogelijk spanningen zijn te verwachten. Dat neemt niet weg dat zekerheden en eigen vermogen niet meer belangrijk zijn. In de totale beoordeling van de kredietaanvragen verlagen zekerheden het risicoprofiel van een onderneming en hebben daarmee een gunstige invloed op het rentetarief van de ondernemer. Ook de internationale financieringsregels (Basel II) maken dat weer meer op zekerheid gefinancierd wordt door de banken.

Tevens wordt er gekeken naar de juridische structuur van de onderneming in verband met aansprakelijkheid. Ook speelt de betrouwbaarheid van de aanvrager een rol. Deze beoordeling wordt ondersteund door in het verleden opgedane ervaringen die de bank met de aanvrager heeft gehad.

Er wordt door de banken binnen de agrarische sector geen sectorbeleid gevoerd. Uitgangspunt blijft dat ondernemers uit alle sectoren gefinancierd kunnen worden. Bij de financiering wordt wel enigszins geanticipeerd op regio, sectorbeleid en ruimtelijk beleid. Voor het bepalen van de toekomstige rentabiliteit speelt het sectorperspectief wel een rol. Bij grondgebonden veehouderijbedrijven is het risico beperkt door de vele zekerheden die geboden worden door de beschikbare grond in eigendom. De rentabiliteit is de beperkende factor, en niet de zekerheden. In de intensieve veehouderij en glastuinbouw spelen ondernemerschap en cashflow een centrale rol. De ondernemers in deze bedrijfstakken zijn niet afhankelijk van grond en hebben dan ook minder zekerheden te bieden via grond als onderpand. De omloopsnelheid van het vermogen is ook veel groter (relatief veel slijtende activa). Omdat de lagere zekerheden een hoger financieringsrisico met zich meebrengen worden aan het ondernemerschap en de rentabiliteit relatief hogere eisen gesteld dan in de grondgebonden sectoren. De financiering moet door de bank sneller terugverdiend worden (Van der Meulen en Venema, 2005).

In vergelijking met het buitenland steekt het Nederlandse bankwezen met kop en schouders boven de rest van Europa uit als het gaat om risico's nemen bij de kredietverstrekking aan de agrarische sector. Veel producten zijn gebaseerd op de beoordeling van ondernemerschap/rentabiliteit. Dit is voor veel ondernemers een beperking om naar het buitenland te gaan, aangezien in het buitenland zekerheid en beschikbaarheid van eigen middelen belangrijk zijn.

De laatste vijf tot tien jaar is het aantal financiële producten dat wordt aangeboden aan ondernemers in de agrarische sector flink gegroeid. Dit is veroorzaakt door enerzijds een verschuiving in financieringsgrondslag richting cashflow en anderzijds doordat meerdere partijen een actieve(re) rol op deze deelmarkt zijn gaan spelen. Tegenwoordig is er steeds vaker sprake van een combinatie van financieringsproducten passend in het totale raamwerk van ondernemingsactiviteiten. Hierbij is sprake van maatwerk, meer flexibiliteit

in de rentesfeer (afdekken van zowel de geldmarkt als de kapitaalmarkt), mogelijkheden in de aflossingsfeer en het combineren van financiering met verzekeringsproducten. Daarbij kan er voor de ondernemer een liquiditeitsvoordeel worden behaald (Van der Meulen en Venema, 2005).

5.3 Algemene ontwikkelingen rond investeringen en financiering van agrarische bedrijven

In deze paragraaf worden de algemene ontwikkelingen rond de financiering van agrarische bedrijven beschreven. Hierbij is een kort onderscheid gemaakt naar de belangrijkste sectoren voor het Borgstellingsfonds en de onderdelen waarin door bedrijven wordt geïnvesteerd.

Bij tegenwoordige schaalvergroting vindt vaak een (meer dan) verdubbeling plaats van de bedrijfsgrootte. Het betreft zeer grote investeringen waar vaak (grote) dekkingstekorten bij aanwezig zijn. Een instrument als BF is dan cruciaal. Hieronder een korte beschrijving in de voor BF meest relevante sectoren.

In de *veehouderij* is er momenteel sprake van *schaalvergroting* en *modernisering*. Bedrijven in de *varkenssector*, die de slechte periode vanaf 1997 hebben overleefd, hebben vertrouwen in de bedrijfstak en zetten in op doorontwikkelen en investeren dus weer. In de periode 2010-2013 wordt vanwege wettelijke aanpassingen weer een nieuwe schifting binnen de sector verwacht. Schaalvergroting komt tot uiting in uitbreiding- en spronginvesteringen in de varkenshouderij. Modernisering is gestoeid op een tweetal aspecten, te weten technische en wettelijke aanpassingen. Een actueel thema is de co-vergisting (proces om met behulp van onder andere mest energie op te wekken). Banken nemen hierover ook standpunten in. Zij willen het bij de beoordeling buiten het subsidietraject houden. Vanuit de bank geniet het de voorkeur om het te stimuleren bij sterke ondernemers. In de *pluimveesector* wordt er na de uitbraak van de vogelpest bij de leghennen geïnvesteerd in alternatieve huisvestingen. Ook is er sprake van nieuwe toetreders vanuit de vleeskuikenhouderij. In de vleeskuikens is sprake van schaalvergroting en aanpassing aan wettelijke eisen. In de *melkveehouderij* vinden vooral uitbreidingsinvesteringen plaats door investeringen in melkquota.

Er is momenteel sprake van een sterke *schaalvergroting* in de *glastuinbouw*. Een proces dat heel hard door gaat. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt in:

- een aantal hele grote bedrijven (tussen de 20 tot 40 ha) die de schaalvergroting op eigen kracht realiseren; uit rentabiliteitsoogpunt is een dergelijke vergroting niet noodzakelijk, andere factoren spelen een belangrijke rol;
- een hele categorie bedrijven met een huidige omvang van 1,5 à 2 ha, die verdubbelen naar 3 tot 5 ha. Deze verdubbeling is voor deze bedrijven een hele sprong die noodzakelijk is om een optimale kwaliteit-prijsverhouding te (kunnen blijven) bieden.

Naast schaalvergroting speelt op veel glastuinbouwbedrijven *modernisering*, *automatisering* en *innovatie* een grote rol. Uit oogpunt van een concurrerende prijs kwaliteitsverhouding is het noodzaak dat de glastuinbouw hieraan volop aandacht besteedt. De grotere bedrijven zullen dit deels zonder garantstelling van derden moeten kunnen, dit

omdat zij al vaker een lagere kostprijs kunnen realiseren. Juist op de bedrijven in de categorie van 3 - 6 ha, of die hier nog naar toe moeten groeien is een borgstelling gewenst om ook deze groep in staat te stellen verdere modernisering en automatisering versneld door te voeren. Met name besparing op energiekosten vergt de nodige aandacht van glastuinders. Daarnaast (semi-)gesloten kassen, robotisering en verdere automatisering van het productieproces, vooral ter besparing van arbeidskosten.

Op de bedrijven met 1,5 à 2 ha wordt gezinsarbeid aangevuld met scholieren of andere tijdelijke krachten om arbeidspieken op te vangen (geen werknemers in vaste dienst). Op de bedrijven met 3 tot 6 ha, die als ondernemingsvorm steeds vaker de vennootschapsstructuur kiezen, is een kern van vast personeel noodzakelijk. Automatisering zorgt ervoor dat het aantal krachten of /fte's per hectare evenwel terug moet, zodat de sector minder afhankelijk wordt van steeds duurder en schaarser wordende arbeid.

Tussen *glastuinbouw* en *intensieve veehouderij* zijn parallellen te trekken. In beide sectoren zie je momenteel forse spronginvesteringen plaatsvinden en wordt er geïnvesteerd in kostprijsverlaging (logistiek en arbeidsefficiency). Verschil tussen glastuinbouw en veehouderij is de liquiditeitsmarge die er onder aan de streep overblijft. In de glastuinbouw is deze marge (in de kasstroom) hoger waardoor bedrijven sneller in staat zijn het ontstane dekkingstekort weg te werken. De veehouderij wordt gekenmerkt door erg smalle marges. In beide sectoren is een rol weggelegd voor BF in die gevallen waarbij het dekkingstekort wat langer aanwezig is.

5.4 Functioneren van het instrument Borgstellingsfonds in de financiering

Deze paragraaf gaat nader in op het functioneren van het instrument Borgstellingsfonds in de financiering voor en na 1 januari 2004. Hierbij wordt onder andere aandacht besteed aan de invloed van veranderende voorwaarden van BF, wanneer BF een rol speelt bij de kredietbeoordeling, productontwikkeling bij de banken en wat we kunnen leren van het MKB. Hieronder volgt, op basis de eerste ervaringen van banken, een opsomming van de grootste verschillen met betrekking tot het functioneren van het Borgstellingsfonds voor en na 1 januari 2004:

- de grootste verschillen met betrekking tot het functioneren van het Borgstellingsfonds voor en na 1 januari 2004 zijn waarneembaar in de *glastuinbouw*. BF heeft een belangrijke rol in de glastuinbouw: 'Een katalysator om verdere doorgroei en modernisering mogelijk te maken. Het instrument heeft een grote spin-off.' Invoering van maximale plafonds per toegekend bedrijf, bij toenemende kapitaalintensiteit (gemiddelde investering per m²) en schaalvergroting (verdubbeling) zorgt voor problemen. De bovengrens is voor de glastuinbouw laag. Voorheen werden er veel hogere borgstellingen afgegeven (zie ook hoofdstuk 4). Dit geldt ook voor het oorspronkelijke maximale budget van 25 mln. euro dat voor BF+ beschikbaar was en de 31 mln. euro voor BF waar ook een grote groep tuinders op aangewezen was;
- het belangrijkste beslistpunt of een ondernemer in de glastuinbouw een aanvraag indient voor 1,2 miljoen euro BF+ of 450.000 euro BF is de vraag of aan de eisen van een Groen label kas kan worden voldaan. Door de extra gestelde eisen aan een Groen label kas is de investering in de glasgroenteteelt economisch moeilijk rond te reke-

nen. Het rendement van de extra investering is te laag. Minder beroep op BF+ vanuit deze sector is dan ook te verwachten. Alternatief is BF, echter met een maximum van 450.000 euro. Dit heeft ook gevolgen voor veehouders aangezien die in zijn geheel zijn aangewezen op het beschikbare budget voor BF;

- het grootste verschil voor de *veehouderij* is het jaarlijks beschikbare budget wat nu begrenst is. Het maximale bedrag van 450.000 euro is in de meeste gevallen toereikend (zie ook hoofdstuk 4). Dit heeft ook te maken met de filosofie van de bank bij financiering. Er ligt een duidelijke fiatteringrichtlijn dat er pas gefinancierd wordt als je er als bank in eerste instantie zelf achter kan gaan staan. Vervolgens komt BF in beeld binnen de aangeboden mix aan financieringsproducten. Er wordt nooit een eenzijdig risico van de financiering bij het BF neergelegd;
- een probleem wat zich aandient bij de invoering van maximale budgetten is het principe van 'wie het eerst komt wie het eerst maalt'. Een ondernemer die toekomst gericht wil investeren, moet niet geconfronteerd worden met de situatie dat als hij in september een aanvraag indient de kans bestaat dat het budget op is. Investeringsaanvragen (en dus BF) zijn vaak afhankelijk van de resultaten in de sector. De financier kan niet sturen op het investeringstempo van bedrijven. In hoeverre is hier nog sprake van het gelijkheidsbeginsel?
- het specifieke kenmerk van BF+, ondersteunen van toekomstgerichte ondernemers heeft nog geen vervolg gekregen buiten de glastuinbouw. Een BF+ voor de intensieve veehouderij wordt op prijs gesteld. Hiermee zouden door de overheid gewenste ontwikkelingen door de voorlopers opgepakt kunnen worden. Als dit gepaard gaat met innovaties en meer risico moet hiervoor een ruimer budget en hogere leningsbedragen beschikbaar worden gesteld, vergelijkbaar met BF+ in de glastuinbouw;
- de gehanteerde ondergrens van 90.000 euro bij BF en BF+ is voor de bank acceptabel. Het bespaart veel administratieve rompslomp en kosten;
- de eenmalige afdracht, 3% provisie, bij BF+ is behoorlijk. Bij een BF-aanvraag van 1,2 miljoen euro is dat 36.000 euro. Dit is een groot bedrag gezien de huidige inkomens. Voor een aantal ondernemers is dat een fikse drempel. Financiers moeten nog duidelijker het voordeel van BF op termijn aan ondernemers laten zien;
- ook een aflossingstermijn bij BF+ van 10 jaar bij achtergestelde leningen, voorheen 15 jaar, valt niet zo goed. De financieringsmarkt komt met deels aflossingsvrije leningen (meer een mix die aansluit bij de sectorresultaten);
- BF+ verlangt als voorwaarde een 5% marge in de betalingscapaciteit. De begrote liquiditeitstoename na de investering moet groter zijn dan 5% van de jaarlijkse bruto opbrengsten. Zeker bij de huidige hoge energieprijzen in de glastuinbouw kan dat een knelpunt zijn in komende jaren. Op de langere termijn verwachten de banken een nieuw marktevenwicht in Europa, mede via nieuwe investeringen in energiebesparingen wat uiteindelijk moet resulteren in een lager kostenniveau.

Naast de hierboven uitgezette veranderingen als gevolg van de wijzigingen per 1 januari 2004 zijn er ook enkele voorwaarden die in de loop der jaren door ondernemers als knellend worden ervaren:

- in de *veehouderij* lopen banken bij de financiering steeds vaker tegen de voorwaarde vanuit BF aan dat niet meer dan 20% van de investering uit immateriële activa mag

bestaan. Dit is een reden waarom bedrijven in de melkveesector met onvoldoende zekerheden (met name pachtbedrijven) nog relatief weinig gebruik wordt gemaakt van BF;

- de grote bedrijven in de land- en tuinbouw kiezen steeds vaker voor de besloten vennootschap (BV) als ondernemingsvorm. Dit als risicoafscherming van het privé-gedeelte van het vermogen. Ze willen niet als directeur/aandeelhouder (voor privé) mee tekenen. Om in aanmerking te komen voor BF is wel een eigen aansprakelijkheid vereist. Dit wordt door ondernemers als een knelpunt gezien. Het BF maakt namelijk geen onderscheid met de eenmanszaak, waar alle voorliggende zekerheden ook mee genomen worden. Dit in tegenstelling tot het BF in het MKB waarbij de Directeur/Aandeelhouder voor 25% hoofdelijk aansprakelijk is.

Productontwikkeling

De agrarische relatiebeheerders bij de banken zijn goed op de hoogte en bekend met het Borgstellingsfonds. In de eerste analyse van de financieringsaanvraag komt de vraag aan bod 'Is zonder BF een verantwoorde financiering mogelijk (gebaseerd op de kasstromen)? Dit is een kwestie van evenwicht:

- meer vertrouwen/zicht in/op de toekomstige kasstroom, minder snel beroep op BF;
- minder vertrouwen/zicht in/op de toekomstige kasstroom, eerder beroep op BF. In dit geval biedt de kasstroom onvoldoende zekerheid en is onderpand eerder nodig.

Zoals al in hoofdstuk 4 vermeld blijkt uit cijfers van het Borgstellingsfonds dat sinds de veranderingen per 1 januari 2004 het aandeel van het Borgstellingsfonds in de financiering afneemt en dat het gemiddeld om steeds grotere investeringsbedragen gaat. Soms gaan banken over tot blanco financiering. We spreken van blanco financiering bij een verstrekking door de bank die de 90% van de executiewaarde te boven gaat. De bank dient minimaal 70% op basis van hypothecaire zekerheden te verstrekken en aanvullend daarop kan een beroep op het BF worden gedaan. Blanco financiering wordt alleen verstrekt wanneer er veel vertrouwen in het continuïteitsperspectief van het bedrijf is. Het moet hierbij gaan om uitbreiding van een zelfde activiteit en hoge rentabiliteit of investeringen die sterk in een bepaalde niche zitten. Het blanco gedeelte zal versneld teruggebracht dienen te worden. Blanco financiering komt gezien de mate waarin kasstroom gegenereerd kan worden in veehouderij veel minder voor dan in de glastuinbouw. Marges zijn in de veehouderij erg klein.

Het beperkt beschikbare budget voor 2005 is vanwege uitputting in september alsnog verhoogd. Dit heeft geresulteerd in te lange procedures tot budgettoekenning en onzekerheid bij ondernemers met BF-aanvragen (wanneer kan de investering starten, ga ik uitstellen?). De Rabobank heeft dan ook de Groei en Innovatielening geïntroduceerd (zie kader). Deze lening tot maximaal 1,5 miljoen euro (waarvan 0,5 mln. met het karakter van risicodragend vermogen en 1 mln. als zekerheid) maakt onderdeel uit van het Garantiefonds Rabobank. Met dit financiële product kan de bank in een aantal gevallen tegemoet komen aan de beperkte mogelijkheden die BF sinds 2004 biedt. De Groei & Innovatielening kan aanvullend op het BF worden ingezet. Andere banken hebben ook specifiek gerelateerd aan de aanpassing in de Regeling BF en BF+ nieuwe producten in de markt gezet. Ter illustratie worden hieronder een tweetal voorbeelden weergegeven van

productontwikkeling waarin is geanticipeerd op de veranderingen in het Borgstellingsfonds. Banken kunnen dus een deel van de invulling die voorheen voor rekening van BF kwam zelf invullen. Echter wanneer de banken met hun eigen producten een te fors risico lopen zullen zij eigen grenzen aan hun budgetten gaan stellen. Dit kan een rem op de schaalvergroting en moderne structuur van de sector tot gevolg hebben.

Groei en Innovatielening als onderdeel van het Garantiefonds Rabobank

Vanaf 5 juli 2005 biedt Rabobank de nieuwe Groei & Innovatie Lening aan. Deze lening ondersteunt vernieuwende agrarische ondernemers in hun ambities om te investeren in innovatie, duurzaamheid en schaalvergroting. De nieuwe lening maakt onderdeel uit van het Garantiefonds Rabobanken. Het fonds verstrekt hiermee ondernemers gegarandeerde leningen tot maximaal 1,5 miljoen euro.

Met de nieuwe lening wil de Rabobank anticiperen op twee ontwikkelingen. De top van de agrarische sector bevindt zich volgens de bank in een periode van versnelde schaalvergroting en van herstructurering. Met de lening wil de Rabobank kapitaalsintensieve investeringen in de agrarische sector mogelijk maken en een fundament bieden voor vervolginvesteringen. Daarnaast constateert de bank dat de garantiestelling van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw minder mogelijkheden biedt (Bron: Rabobank, 5 juli 2005).

ING Mid Corporate Mezzanine Fonds

Voor boeren en tuinders stelt de ING voortaan achtergestelde leningen beschikbaar. Dat heeft de bank op 2 juni 2005 bekend gemaakt. Ondernemers die in korte tijd veel geld nodig hebben kunnen baat hebben bij dergelijke leningen. De activiteit van de ING Bank wordt ondergebracht in het ING Mid Corporate Mezzanine Fonds.

'Het voordeel is dat de achtergestelde lening bij het eigen vermogen wordt opgeteld. Daardoor komt een ondernemer eerder in aanmerking voor een garantie van het borgstellingsfonds', aldus de sectormanager Intensieve Veehouderij bij ING. 'Het borgstellingsfonds staat alleen maar garant voor een lening als de boer of tuinder minimaal 20% eigen vermogen heeft. Bij een faillissement wordt een achtergestelde lening als laatste terugbetaald. Daar betalen de ondernemers wel een hogere rente voor.' De achtergestelde lening bij de ING moet minimaal 750.000 euro per bedrijf zijn. Bij kleinere leningen worden de kosten namelijk te hoog. Daarom is het fonds vooral interessant voor grote bedrijven die een snelle groei willen realiseren. 'Als het borgstellingsfonds ook bereid is een achtergestelde lening te verschaffen verlaagt de ING het minimumbedrag naar 450.000 euro' (Bron: *Agrarisch Dagblad*, 3 juni 2005)

Leren van het MKB?

Een kapitaalsintensieve sector zoals de glastuinbouw gaat bij de financiering en beoordeling steeds meer gelijkenissen vertonen met bedrijven uit het Midden en Kleinbedrijf. Daarnaast werken ze in het MKB al jaren met een maximaal budget en borgstellingsbedrag per aanvraag. We hebben de banken dus ook de vraag voorgelegd wat er vanuit de land- en tuinbouw te leren valt van het functioneren van het Borgstellingsfonds in het MKB.

Als BF in de huidige vorm een rol wil blijven spelen dan moet er kritisch gekeken worden naar de procedurele kant. De doorlooptijd van indienen tot goedkeuring is voor alle partijen tijdrovend en kostbaar. Wordt in de hand gewerkt door budgettering ('wie het eerst komt, het eerst maalt principe'). Hierbij dient er ook aandacht te zijn voor de kostenstructuur van het apparaat. Vooraf beoordeling is een dure oplossing, maar heeft wel een preventieve werking op het aantal mogelijke verliesdeclaraties. De eigen bevoegdheden zijn groter voor de bank, met een achteraf beoordeling (goedkeuring krijgen van ingediende verliesdeclaraties). Dit versnelt de procedure tot financieringsverstrekking met BF. Als maximale budget blijft bestaan dan moeten de voor- en nadelen van een quotering zoals in MKB wordt gehanteerd worden bestudeerd. Als er meer op innovaties wordt aangesloten voldoen de huidige starre beoordelingscriteria niet meer.

5.5 Kenmerken van de huidige doelgroep, effecten en toekomstig belang van het Borgstellingsfonds

In deze paragraaf worden de kenmerken van de huidige doelgroep van BF, de effecten voor de sector en beleid (een meer duurzame, innovatieve, concurrerende land- en tuinbouw) en het toekomstige belang van het instrument besproken.

Volgens de banken is een belangrijke doelgroep, die nu en in de toekomst een beroep doen op het Borgstellingsfonds, de *huidige middenmoters* in de verschillende sectoren van de land- en tuinbouw. Deze bedrijven moeten de komende jaren doorgroeien (en/of moderniseren en innoveren). Het gaat vooral om het vertrouwen in de hoogte van de kasstroom en de verhouding met de bancaire positie. Er is bij de beoordeling geen discussie over kasstroomontwikkeling en aanwezige ondernemerschap. De beperking zit in het aanwezige eigen vermogen en de beschikbare zekerheden. Naar mate de toekomstige kasstroomontwikkeling harder is, straalt er meer vertrouwen uit en kan er ook een gedeelte blanco worden gefinancierd. Als het vertrouwen door de ondernemer nog deels bewezen moet worden dan kan er m.b.v. het Borgstellingsfonds een financiering op maat worden aangeboden waarin BF een onderdeel vormt.

Grotere glastuinbouwbedrijven doen steeds minder een beroep op het Borgstellingsfonds. Enerzijds omdat men geen hoofdelijke aansprakelijkheid accepteert en daardoor voor BF en BF+ zijn uitgesloten. Anderzijds ligt bij de heel grote bedrijven de nadruk op vertrouwen in de kasstroom en is door de maximering van het BF bedrag, de BF garantie niet in verhouding met de totale financiering. Richting ondernemer getuigt het dan van weinig vertrouwen als op balanstotalen van 10-20 mln. euro een rol voor het huidige BF moet zijn weggelegd. De groep bedrijven die op termijn stopt dan wel zich geleidelijk doorontwikkelt als gezinsbedrijf heeft een knelpunt op de kasstroom en wordt meer op het aanwezige vermogen gefinancierd. In beperktere mate doelgroep voor BF bij financiering van investeringen.

Het Borgstellingsfonds wordt ook als een belangrijk faciliterend instrument bij de financiering van de *bedrijfsovername* gezien. Dit geldt voor bedrijven die niet te snel zijn gegroeid, redelijke financieringsdekking hebben en waar familie een deel van de financiering voor haar rekening neemt. Binnen familieverband kan BF hierbij een goede functie vervullen. Het zorgt voor een goede financiële basis welke van belang is voor continuï-

teitsperspectief. Afschaffing van het BF haalt voor deze bedrijven het hard uit de continuïteit! Op kapitaalsintensieve bedrijven wordt bedrijfsovername steeds moeilijker. Steeds vaker gaat het nog om marktconforme overnames. Bij de overname van middenbedrijven (vof, cv, vennootschap) laat de huidige directeur/aandeelhouder er nog wel eens wat geld in het bedrijf zitten in geval van familie. Bij overname buiten de familie, vaak de bedrijfsleider, is dit niet het geval. Ondersteuning vanuit het Borgstellingsfonds is voor deze bedrijven zeer welkom.

Het beeld wat bij de banken bestaat is dat in de belangrijkste sectoren (glastuinbouw en intensieve veehouderij) bij ongeveer 10 à 15% van de financieringsaanvragen een beroep op het Borgstellingsfonds wordt gedaan. Voor de invoering van de veranderingen per 1 januari 2004, waarvan jaarlijks budget en maximum borgstelling de belangrijkste zijn, lag dit percentage ongeveer 5% hoger. Sectormanagers zouden eigenlijk wel vaker BF willen toepassen om in de financiering een goed fundament te leggen voor de toekomst. BF geeft dan structurele ruimte voor toekomstige investeringen. Echter vanuit de lokale banken wordt BF soms achterwege gelaten vanwege de administratieve rompslomp die met een aanvraag gepaard gaat. Kans dat vanwege procedurele fouten vertraging en mogelijke afwijzing plaats kan vinden weerhoudt banken van het indienen van een aanvraag met BF.

'Rol van BF is niet alleen vandaag verantwoord financieren, maar vooral een gezonde financieringsstructuur neerleggen waarbij er ook ruimte is om in de toekomst door te investeren (de ondernemer kan blijven inspringen op nieuwe innovaties) en waarbij mogelijkheden zijn tot bijfinanciering (op eigen risico van de bank) in het geval van de gebruikelijke dalen!'

Innovatie

Om de verworven concurrentiepositie van de Nederlandse land- en tuinbouw te behouden dan wel uit te breiden zijn innovatietrajecten nodig (garanderen van een goede prijs-kwaliteitverhouding). Innovatietrajecten kunnen in de *glastuinbouw* na een aantal jaren al achterhaald zijn. Dit is een nadeel voor de voorlopers onder de ondernemers. Dit geldt niet alleen voor de ondernemers op de grote bedrijven maar ook op bedrijven met 2-3 ha. Met behulp van BF blijft er voor voorlopers ruimte om de techniek aan te passen. Innovaties richten zich op:

- belichting, afscherming licht;
- energiebesparing;
- semi-gesloten kas (warmte/koude opslag). Er is tegenwoordig al gauw 600.000 à 700.000 euro nodig voor waterbronnen. Worden vooral op gedeeltes binnen bedrijven uitgetoet;
- automatisering, zoals 'walking plant systems' als arbeidsbesparing (gewas komt naar de mensen/medewerkers toe);
- grote bedrijven: combineren nieuwe concepten met assortimentsverbreding, kostprijsverlaging;

Uit bovenstaande overzicht blijkt dat innovatie meer is dan de voorwaarde van een Groen label kas, welke als voorwaarde geldt voor een BF+ aanvraag. Nu de maximale borgstellingsbedragen beperkt zijn wordt er door banken eerder nee gezegd tegen dit type

financieringsaanvragen vanwege de grotere risico's. Een voorbeeld van vernieuwingen die recent worden toegepast in de *intensieve veehouderij* zijn luchtwassers. BF wordt ingezet bij generieke vervangings- en uitbreidingsinvesteringen. Hierbij wordt wel vaak het hele bedrijf op een bepaald moderniteitsniveau gebracht om aan de eisen vanuit de markt te kunnen voldoen.

Toekomstig belang

Het beeld bestaat dat er in de afgelopen zomermaanden, toen er geen BF beschikbaar was, weinig potentiële aanvragen niet zijn gefinancierd. Gezien de korte periode kunnen hieraan nauwelijks conclusies worden getrokken. In de veehouderij kan een investering zonder BF alleen gefinancierd worden als het investeringsplan wordt gewijzigd door het op te splitsen in de tijd naar kleinere investeringen. Een andere mogelijkheid is dat ketenpartijen harde garanties willen afgeven in de vorm van een contract of borgstelling maar dan is de ondernemer wel bewegingsvrijheid kwijt. Het gaat hierbij om investeringen waarbij dekkingstekort beperkt aanwezig is en geld vrij snel kan worden terugverdiend door de banken.

In relatie tot het toekomstige overheidsbeleid met betrekking tot het Borgstellingsfonds wordt er door de banken op aangedrongen om als overheid duidelijk te maken welke doelen men met dit beleidsinstrument voor ogen heeft. Zijn dat de innoverende ondernemers of juist de middelgrote ondernemers die een duwtje in de rug nodig hebben om de stap in schaalvergroting te kunnen maken? Als dit helder is moeten de budgetten en maximale bedragen hierop worden aangepast, zodat ambitie en budget weer met elkaar in evenwicht zijn.

Sterk punt van BF is de hefboomfunctie die grote investeringen mogelijk maakt met beperkte garantieverstrekkings. Het verstrekken van BF is voor banken een onderdeel van de mix aan financieringsproducten die worden aangeboden bij de financiering van een investeringsplan. Het voltrekt zich tamelijk onzichtbaar aan de omgeving. Dit in tegenstelling tot subsidies die door partijen in de omgeving van de onderneming wordt doorberekend in de prijzen (andere schakels liften mee). Daarnaast is de verliesdeclaratie van het BF historisch gezien erg beperkt. Is een 'goedkoop' maar efficiënt beleidsinstrument. Voor de glastuinbouw wordt het Borgstellingsfonds zoals dat in het verleden functioneerde wel gezien als de motor achter de economische ontwikkeling van de sector.

Banken geven ook aan dat het BF als beleidsinstrument niet als 'sexy' wordt gezien. Politiek gezien wordt er makkelijker 'gescoord' met subsidies zoals de startersregeling. Dit terwijl het effect voor de ondernemers structureel gezien van het BF vele malen groter is. De mogelijkheden om het instrument in te zetten bij nieuwe ontwikkelingen (onder andere innovaties) vragen om een bredere bekendheid binnen het ministerie.

Concluderend kan dit hoofdstuk worden afgesloten met de opmerking dat de financiering van investeringsplannen zich richt op *het totale bedrijf*. Het Borgstellingsfonds kan zorgdragen voor een gezonde financiële structuur met ruimte voor nieuwe investeringen in de toekomst. Het Borgstellingsfonds zorgt ervoor dat het continuïteitsperspectief wordt verhoogd. Investeringen nu en in de toekomst blijven gericht op innovaties, automatisering, robotisering en schaalvergroting.

6. Conclusies en aanbevelingen

Ter afronding van deze quickscan naar de functie van het Borgstellingsfonds in de huidige vorm en marktsituatie vindt in dit hoofdstuk een terugkoppeling plaats naar de onderzoeksvragen zoals weergegeven in paragraaf 1.1.

- Is het van belang om voor de 'kleinere' investeringen nog een borgstellingsfaciliteit te behouden?

Het Borgstellingsfonds is voor de banken een financieringsproduct, naast hypothecaire leningen en andere kredieten, dat onderdeel kan uitmaken van de totale financiering van een investeringsplan. Uit cijfers van het Borgstellingsfonds blijkt dat de totaal verleende borgstellingen in 2004 van ruim 53 miljoen euro een totaal investeringsbedrag van 368 miljoen euro mogelijk hebben gemaakt. In de periode 2000-2003, voor de beperkingen van het budget, lag het totale investeringsbedrag op circa 460 miljoen euro. Het gemiddelde investeringsbedrag voor land- en tuinbouw waarbij BF betrokken was, steeg in de periode 2000-2003 van 1,8 naar 2,4 miljoen euro. In 2004 lag het bedrag voor BF op 1,9 miljoen euro en voor BF+ (glastuinbouw) op maar liefst 8 miljoen euro. Kortom de investeringsbedragen waarbij het Borgstellingsfonds is betrokken zijn niet kleiner geworden. Vanaf 2004 is het aandeel borgstelling in het investeringsbedrag gedaald naar respectievelijk 17% voor BF en 13% voor BF+. Tot 2004 lag dit aandeel de laatste 15 jaar rond de 22%. Als gevolg van de invoering van maximumborgstellingsbedrag hebben de banken meer geld in de financiering gestoken waarvoor zij zelf risico dragen (deels blanco financieringen, veelal bij uitstekende cashflows)

Specifiek gerelateerd aan de aanpassing in de Regeling BF en BF+ heeft er ook productontwikkeling bij de banken plaatsgevonden. Hierbij hebben de banken onder andere geanticipeerd op de mogelijkheid om bij BF+ voor achtergestelde leningen borgstelling te verlenen. De Rabobank heeft de bedragen van het garantiefonds opgehoogd en de ING-bank stelt achtergestelde leningen beschikbaar voor boeren en tuinders.

Het BF is vooral belangrijk voor de bedrijven die zich nu nog in de middengroep bevinden en zich met grote stappen verder willen doorontwikkelen. Er is sprake van goede ondernemers die een goede toekomstige kasstroom genereren (hoge rentabiliteit) met een tekort aan beschikbare zekerheden. Deze bedrijven staan voor schaalvergroting waarbij vanuit de markt gevraagd wordt om sprong- en moderniseringsinvesteringen (innovatie en automatisering).

De rol van het BF is vooral ook een bijdrage te leveren aan een gezonde financieringsstructuur van een bedrijf waarbij er ook ruimte is om in de toekomst door te kunnen investeren. De ondernemer kan blijven inspringen op nieuwe innovaties en bedrijfsaanpassingen die nodig zijn door ontwikkelingen in de omgeving van het bedrijf. Ook biedt een gezonde financiële structuur meer mogelijkheden tot bijfinanciering (op eigen risico van de bank). In sectoren met pieken en dalen komt

dit goed van pas, ook het opvangen van andere risico's als diergezondheid kan hierdoor soepeler verlopen.

- Worden hiermee ontwikkelingen gediend die wenselijk zijn?
Groep bedrijven die gebruikmaken van het BF zijn belangrijk voor de ontwikkeling van de concurrentiepositie van de Nederlandse land- en tuinbouw. Het zijn moderne ondernemers die gezien economische resultaten kunnen anticiperen op wensen vanuit de markt en maatschappij. Het merendeel van de investering wordt gestoken in uitbreiding en modernisering van het bestaande bedrijf. Daarnaast maakt het BF ook bedrijfsovernames binnen en buiten familieband mogelijk. Hierin is door de invoering van budgetten en maximale bedragen sinds 2004 geen verandering in opgetreden. Het mogelijk maken van bedrijfsovernames is belangrijk voor de structuur van de sector, waarin jonge ondernemers economisch perspectief worden geboden.
- Zullen banken ook dergelijke investeringen zonder borgstelling financieren? 'Is zonder BF een verantwoorde financiering mogelijk (gebaseerd op de kasstromen)'. Dit is een kwestie van evenwicht:
 - meer vertrouwen/zicht in/op de toekomstige kasstroom, minder snel beroep op BF;
 - minder vertrouwen/zicht in/op de toekomstige kasstroom, eerder beroep op BF. In dit geval biedt de kasstroom onvoldoende zekerheid en is onderpand eerder nodig.

De banken geven aan dat circa 10-20% van de investeringsplannen worden gefinancierd met behulp van BF. Zie hierboven welke doelgroep hiermee gediend wordt.

Uit het afnemende aandeel van de borgstelling in de totale investering valt op te maken dat banken een groter deel van de financiering met eigen producten hebben ingevuld. Door deels een stuk zonder dekking van zekerheden te financieren (blanco) nemen de banken grotere risico's. Uit de productontwikkeling door de banken blijkt dat zij anticiperen op de geringere mogelijkheden die de garantstelling van het Borgstellingsfonds voor de Landbouw biedt.

Zonder Borgstelling kan in de veehouderij een investering zonder BF alleen gefinancierd worden als het investeringsplan wordt gewijzigd door het op te splitsen in de tijd van kleinere investeringen. Een andere mogelijkheid is dat ketenpartijen harde garanties willen afgeven in de vorm van een contract. Daarmee is de ondernemer wel bewegingsvrijheid kwijt.

Het moet gaan om investeringen waarbij dekkingstekort beperkt aanwezig is (m.n. bij blanco financiering) en geld vrij snel kan worden terugverdiend. Als gevolg van BASELII wordt nog meer benadrukt dat geld duurder wordt bij hogere risico's en goedkoper bij lagere kredietrisico's.

Zonder borgstelling worden innovaties op met name middenbedrijven lastiger om te financieren gezien het risico wat banken daarbij lopen.

- Wat is de economische impact van het instrument?

Gezien de omvang van de verleende borgstellingen en de beperkte omvang van de geleden verliezen (aandeel van de verliesdeclaraties uitgedrukt in uitstaande verplichtingen is over de laatste 15 jaar gemiddeld 0,6% per jaar) heeft het BF zich bewezen als een efficiënt en relatief goedkoop financieringsinstrument met een grote reikwijdte. Dit heeft geresulteerd in versnelde veranderingsprocessen op bedrijven.

Voor de glastuinbouw wordt BF gezien als de motor achter de schaalvergroting. Vliegwielfunctie van het instrument wordt vanuit de sector geroemd. Het fonds wordt nog steeds gezien als belangrijke aanjager van innovaties in de land- en tuinbouw. Met verleende borgstellingen van circa 100 miljoen euro zijn investeringen gefinancierd van totaal 550 miljoen euro. In de sector wordt jaarlijks circa 4,7 miljard geïnvesteerd. In relatie tot alle investeringen gedaan in de land- en tuinbouw is bij ruim 10% het Borgstellingsfonds betrokken. In de sectoren die veel gebruikmaken van het Borgstellingsfonds (glastuinbouw en intensieve veehouderij) ligt dit percentage hoger aangezien investeringen in grond en immateriële activa (voor 80%) zijn uitgesloten.

- In de huidige opzet nog een functie?

Het beschikbaar stellen van minder budget staat haaks op het ontwikkelingsproces rondom schaalvergroting en modernisering die de land- en tuinbouwsectoren doormaken. Minder bedrijven kunnen gebruikmaken van het Borgstellingsfonds. Aangezien zowel kleine investeringen (vanwege de ondergrens van 90.000 euro) als grote investeringen (bijdrage van het Borgstellingsfonds in de totale financiering is te beperkt waardoor er vanuit de bank geen vertrouwen naar de ondernemer wordt uitgestraald en de administratieve afhandeling is tijdrovend en kostbaar. Banken lossen het deels op met andere financieringsmiddelen) niet worden gefaciliteerd met BF wordt de doelgroep waarop het instrument van toepassing is kleiner. In 2004 hebben in totaal 112 ondernemingen gebruikgemaakt van het BF. De jaren ervoor schommelde het aantal aanvragen tussen de 170 en 200. Vanuit de markt is behoefte dat het beleid duidelijker maakt welke doelgroep(en) ze met dit instrument voor ogen heeft. In de huidige situatie hebben vooral veel middelgrote bedrijven die willen groeien baat bij BF. Evenals de financiering van een belangrijk deel van de bedrijfsovernames, bij een snel stijgende kapitaalbehoefte per bedrijf en een verdere verzakelijking van het overnameproces.

In dit kader past naast deze quickscan studie een integrale beleidsevaluatie naar het instrument Borgstellingsfonds. Hierbij kan ook gebruik worden gemaakt van de uitkomsten van de beleidsevaluatie die dit jaar gehouden is voor het Besluit Borgstelling MKB-kredieten door het Ministerie van EZ. In deze evaluatie kunnen alle facetten op het gebied van de voorwaarden, werking en uitvoering de revue passeren. Een bezwaar van de huidige invulling is dat het 'wie het eerst komt, wie het eerst maalt'-principe leidt tot een opeenstapeling van aanvragen in het begin van het jaar. Dit zorgt voor langere doorlooptijden en is zowel vanuit de ondernemers als vanuit de uitvoering (DR) ongewenst. In de evaluatie moet hierbij ook gekeken worden naar de procedurele kant en mogelijkheden van het quotasysteem zoals dat bij MKB kredieten geldt.

- Mogelijke rol om instrument Borgstellingsfonds te gebruiken voor stimuleren van innovaties.

Om de verworven concurrentiepositie van de Nederlandse land- en tuinbouw te behouden dan wel uit te breiden zijn innovatietrajecten nodig. Op grond van de uiteenzetting in de voorgaande hoofdstukken, kan geconcludeerd worden dat het instrument Borgstellingsfonds past in de huidige rol van de overheid rondom innovatie en financiering. Het is een faciliterend instrument en sluit aan bij het 'zorgen dat' principe van LNV. Gezien de werking van het instrument, met een x bedrag aan dekingskapitaal een groter bedrag aan garantieverplichting aan kunnen gaan vanwege de hefboomfunctie, verdient het aanbeveling vanuit het beleid de mogelijkheden van het instrument breder te communiceren binnen het Ministerie en mee te nemen bij de overwegingen rondom toekomstige besteding van innovatiegelden. Een nader onderzoek moet inzage geven of het Borgstellingsfonds hiervoor uitgebreid dient te worden dan wel een nieuw garantiefonds moet worden opgericht.

Literatuur

Agrarisch Dagblad, 3 juni 2005. *ING MID Corporate Mezzanine Fonds*.

Bureau Bartels, 2004. *Kleine kredieten aan kleine ondernemingen*. Eindrapport uitgebracht in opdracht van het Ministerie van Economisch Zaken, Amersfoort.

CBS Landbouwtelling, diverse jaargangen.

Meulen, H.A.B. van der en G.S. Venema, *Ontwikkelingen rond de financiering van agrarische bedrijven*. Rapport 2.05.01, LEI, Den Haag, 2005.

Rabobank, *Groei en Innovatielening als onderdeel van het Garantiefonds Rabobank*, 5 juli 2005.

Senter, *Verslagen Besluit Borgstelling MKB-kredieten (BBMKB)*. Diverse jaargangen.

Staatscourant, *Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw Wijziging Besluit borgstellingsfonds*. nr. 231, pag. 16, 1997.

Staatscourant, *Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw Besluit BF bijzondere borgstellingen*. nr. 208, 2003, pag. 35.

Staatscourant, *Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw Besluit Borgstellingsfonds voor de Landbouw*. nr. 242, 2003, pag. 41.

Stichting Borgstellingsfonds voor de landbouw, *Niet alle borgen zijn gelijk; 1951-1991: veertig jaar Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw*, 's-Gravenhage, 1991.

Stichting Borgstellingsfonds voor de Landbouw, *Jaarverslagen diverse jaargangen*. Dienst Regelingen.

Vlist, A.J. van der en M.A. van Galen, *Innovatiemanagement en de rol van LNV; Inventarisatie van Studies en Aanbevelingen*, Rapport 6.05.10, LEI Den Haag, 2005.

Wolters, A. en H. Schuite, *Innoveren onder voorwaarden; Hoe wetten en regels de innovatiemogelijkheden van de agrarisch ondernemer beïnvloeden*. Rapport 6.02.10, LEI Den Haag, 2002.

Geraadpleegde internetsites:

- www.senternovem.nl/bbmbk
- www.minez.nl

Bijlage 1 Bedrijven-Informatienet

Informatienet

Gegevens over bijvoorbeeld financiële kengetallen zijn beschikbaar in het Bedrijven Informatienet van het LEI (Informatienet). In het Informatienet zijn gespecialiseerde bedrijven opgenomen met een omvang tussen de 16 en 1.200 ege (Europese Grootte Eenheden)

In 2000 zijn enkele uitgangspunten in de boekhouding gewijzigd. De resultaten van de jaren voor 2000 zijn daarom niet zondermeer te vergelijken met de resultaten na het jaar 2000. Zo wordt bijvoorbeeld het volledige melkquotum gewaardeerd en niet alleen het aangekochte melkquotum. Dit leidt ertoe dat bij de melkveebedrijven de balanswaarde flink is toegenomen. Deze nieuwe systematiek heeft onder andere ook gevolgen voor de hoogte van de solvabiliteit.

Ook wordt er anders omgegaan met de BTW. Van 2001 worden de cijfers vastgelegd op werkelijke BTW-basis, dus inclusief of exclusief BTW afhankelijk van het feit of een bedrijf in de BTW regeling zit. Voor 2000 werd voor de landbouwbedrijven alle bedragen inclusief BTW geboekt en bij de tuinbouwbedrijven BTW-afhankelijk.

Bijlage 2 Ervaringen van ondernemers en banken met de BBMKB-regeling

Ervaringen van ondernemers en banken met de BBMKB-regeling

In het rapport van Bureau Bartels (2004) zijn ook een groot aantal ondernemers en medewerkers van banken ondervraagd. Van de geraadpleegde ondernemers blijkt ongeveer eenderde bekend te zijn met de borgstellingsregeling. Deze ondernemers noemen als sterke punten dat het goed is dat er vanuit de overheid aandacht is voor bedrijven die onvoldoende zekerheden kunnen verstrekken. De borgstelling kan hierbij fungeren als hefboom om financiering van banken te bewerkstelligen. Genoemde verbeterpunten vanuit het oogpunt van de ondernemers zijn:

- vereenvoudiging van de procedures die de bank hanteert;
- bekendheid van de borgstellingsregeling vergroten;
- ondernemers zelf de mogelijkheid bieden een aanvraag in te dienen bij de overheid;
- afsluitprovisie is te hoog.

De bank presenteert de borgstellingsregeling pas aan de klanten wanneer ze zelf van mening zijn dat ze de regeling ook daadwerkelijk gaan toepassen. Aan de banken is ook gevraagd of de borgstellingsregeling mogelijk in specifieke situaties bij specifieke doelgroepen wordt toegepast. Ongeveer de helft van de geraadpleegde personen kan wat dit aangaat geen accenten benoemen. De overige respondenten noemen onder andere starters, innovatieve bedrijven, overnames en uitbreidingsinvesteringen.

Een ander aspect dat in de gesprekken met de banken aan de orde is gesteld, betreft de administratieve lasten van de borgstellingsregeling. Daaruit blijkt dat deze lasten, die terug komen in hoge handelingskosten bij kleine kredietaanvragen, er mede de oorzaak van zijn dat de borgstellingsregeling in steeds mindere mate wordt toegepast bij kleine kredietaanvragen.

Als sterk punt van de regeling vanuit de optiek van banken wordt genoemd dat de regeling het mogelijk maakt ondernemers te financieren die te weinig zekerheden kunnen inbrengen. Dit biedt de banken extra zekerheid. Als zwakke punten komen naar voren:

- de administratieve lasten;
- de hoge afsluitprovisie;
- 'starheid' van de regeling;
- de slechte aansluiting of inbedding van de borgstellingsregeling bij standaardsystemen die de banken zelf hebben ontwikkeld. Bij het toepassen van deze systemen wordt de borgstellingsregeling in feite bij voorbaat uitgesloten;
- korte aflossingstermijn van twaalf jaar voor onroerend goed. Snel aflossen gaat ten koste van het werkkapitaal.

Samenhangend met het bovenstaande komen de banken met de volgende verbeterpunten van de borgstellingsregeling:

- vermindering administratieve lasten door enerzijds betere aansluiting/integratie van de systematiek van de borgstellingsregeling bij de standaarden die de bank heeft ontwikkeld en anderzijds periodieke aanmelding van verleende borgstellingen in plaats van directe aanmelding;
- het verlengen van de aflossingstermijn van twaalf jaar voor onroerend goed;
- het verlagen van de eenmalige provisiekosten;
- het verlagen van de door de banken zelf gehanteerde minimumgrenzen voor kredieten waarbij de regeling wordt toegepast;
- flexibeler toepassen van de regeling door banken meer mogelijkheden te bieden regels ruimer te interpreteren;
- de overheid kan mogelijk nog iets extra doen richting specifieke doelgroepen zoals starters (vanuit een uitkerings situatie) of innovatieve bedrijven.

Reactie van Staatssecretaris van Economische Zaken (mevr. Van Gennip) in brief waarin rapport wordt aangeboden aan de Tweede Kamer

De belangrijkste aanbeveling is trachten om te komen tot een 'intergrale vervlechting' van BBMKB in het kredietverleningsproces dat zich binnen banken afspeelt. De huidige BBMKB sluit aan op de 'traditionele' kredietverleningsprocessen binnen banken. Nu er vanuit de markt nieuwe kredietverleningsprocessen bij komen moeten de banken eerst duidelijk maken hoe deze processen er concreet uit komen te zien en welke rol een borgstelling van de staat daarin kan spelen. Vervolgens kan de BBMKB daarop worden aangepast. De centrale vraag blijft in hoeverre de banken bereid zijn de regeling aan te wenden binnen de kredietverstrekking aan ondernemers.

Om op korte termijn de toegang tot klein zakelijk krediet te verbeteren is per december 2004 het maximale gegarandeerde deel voor borgstellingskrediet van de startersfaciliteit van de BBMKB verhoogd van 67 naar 80%.

Bijlage 3 Geïnterviewde personen bij de banken

Geïnterviewde personen:

Pierre Berntsen - ABN AMRO bank

Cor Hendriks - Rabobank

Geert Peeters - Rabobank

Maarten Prins - ING Bank

Geu Siebenga - ABN AMRO bank

Kees van Vliet - ING Bank

Bijlage 4 Vragenlijst gesprek banken

Vragenlijst interview banken m.b.t. functie van BF en BF+ sinds 1-1-2004

Het Borgstellingfonds voor de Landbouw heeft vanaf 1 januari 2004 een aantal wijzigingen ondergaan. Belangrijkste zijn de invoering van een jaarlijks budget (garantieplafond) en vastlegging van minimum en maximum bedragen. Deze ontwikkelingen gaan in tegen de bestaande trend van schaalvergroting in de Land- en Tuinbouw. Gezien de trend van schaalvergroting zijn juist steeds hogere bedragen nodig. Deze ontwikkelingen leiden tot de vraag welke functie het instrument Borgstellingsfonds in de huidige vorm en in de huidige marktsituatie heeft.

Algemeen

- Welke algemene trends en ontwikkelingen op gebied van investeringen en financiering worden er waargenomen?
- Zijn er verschillen in de trends en ontwikkelingen tussen de sectoren die het meest gebruikmaken van het Borgstellingsfonds (glastuinbouw, varkens, pluimvee, melkvee)?
- Hoe ziet die ontwikkeling eruit voor bedrijven die zich richten op:
 - o (Forse) schaalvergroting
 - o Verbreding
 - o Kostenbeheersing /Innovatie
 - o Een niche-markt

 - o Bedrijven die zich richten op bedrijfsovernames?
 - o Stichters van nieuwe bedrijven

Zijn er verschillen tussen gezinsbedrijven en rechtspersonen?

Rol van BF

- In welke sectoren zijn nu de grootste verschillen merkbaar m.b.t. het functioneren van het Borgstellingsfonds voor en na 2004 en waarom?
- Welke rol heeft het Borgstellingsfonds tot 2004 gespeeld bij het toepassen van innovaties in de praktijk (voorbeelden)? Is deze rol binnen het huidige Borgstellingsfonds veranderd?
- Hoeveel % van de totale investeringen in de belangrijkste sectoren voor het Borgstellingsfonds (glastuinbouw, intensieve veehouderij) worden gefinancierd met behulp van het Borgstellingsfonds?

- Welk type investeringen worden na een afwijzing door Borgstellingsfonds of bij ontbreken van budget toch gefinancierd (bij onvoldoende zekerheden) en waarom?
- Structuur en financiële kenmerken van bedrijven die nu met Borgstellingsfonds worden gefinancierd. Waarin verschillen die van bedrijven die zonder Borgstellingsfonds worden gefinancierd?
- Uit cijfers jaarverslag Borgstellingsfonds blijkt dat sinds 2004 aandeel Borgstellingsfonds in de financiering afneemt en dat er steeds grotere investeringen met Borgstellingsfonds worden gefinancierd. Hoe ver kan bank gaan met meer dan 70% van de executiewaarde financieren? Soms gaan banken over tot blanco financiering. Bij welke bedrijven kan dit en wat zijn de kenmerken van bedrijven waarbij dit niet kan?
- Welke functie/invulling zien banken gegeven de budgetten en maximale bedragen van het Borgstellingsfonds? Welk type investeringen willen banken graag gefinancierd zien met Borgstellingsfonds.
- Productontwikkeling bij de banken gaat door, ook nu Borgstellingsfonds minder mogelijkheden biedt. Welke ontwikkelingen worden hierbij verwacht?

Beoordeling kredietaanvraag door banken

- Welke onderdelen (rentabiliteit, zekerheden, liquiditeit, enzovoort) wegen zwaar in de standaard beoordelingsmethodiek bij een financieringsaanvraag? Zijn er verschillen tussen de belangrijkste sectoren?
- Op welk moment tijdens de beoordeling komt het Borgstellingsfonds in beeld? Maakt het Borgstellingsfonds standaard onderdeel uit van de invulling van de kredietaanvraag, of moet een relatiebeheerder steeds persoonlijk de mogelijkheden van het Borgstellingsfonds bepalen?
- Wat kan het Borgstellingsfonds leren van het Borgstellingsfonds MKB?
- MKB bankmedewerkers verwachten een toenemend belang van harde factoren als gevolg van een standaardisatieproces bij het verstrekken van kleine kredieten. Banken hebben hierdoor minder tijd cq vrijheid voor de inschatting van zachte factoren (bijvoorbeeld ondernemerschap). Speelt dit ook in de agrarische sector een rol?